

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра економіки, підприємництва та готельно-ресторанної
справи

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»
Завідувач кафедри
д.е.н., професор
_____ Володимир ЗАЙЧЕНКО
« ____ » _____ 20 ____ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
на тему:
«Формування системи управління ефективністю
господарської діяльності підприємства
(на прикладі ФГ «Омельяненко»,
с. Іванівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл.)»
«Formation of a system for managing the efficiency of
government business activities»

Виконав здобувач вищої освіти
2м курсу, групи ЕП-22м-1,4
ОПП «Економіка підприємства»
спеціальності 051 «Економіка»
_____ Разумний В.В.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи: к.е.н., доцент
_____ Ірина Журило
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент: д.е.н., професор
_____ Сибірцев В.В.

Факультет Економічний факультет

Кафедра *Економіки та підприємництва*

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Галузь знань Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 051 – «Економіка»

Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма «Економіка підприємства»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри економіки
та підприємництва

(*nidnuc*)

д.е.н., проф. Володимир ЗАЙЧЕНКО

«_____» _____ 20____ року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Разумного Владислава Вікторовича

(прізвище, ім'я та по-батькові)

1. Тема роботи «Формування системи управління ефективністю господарської діяльності підприємства (на прикладі ФГ «Омельяненко», с. Іванівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл.)»

2. Керівник роботи Журило Ірина Валентинівна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту 15 червня 2024 р.

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Мета кваліфікаційної роботи: дослідження теоретико-методологічних основ управління ефективністю функціонування суб'єктів господарювання, а також розробка практичних рекомендацій щодо створення системи управління та підвищення ефективності господарської діяльності підприємств АПК на прикладі ФГ «Омельяненко (с. Іванівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл.)

Завдання: розкрити теоретико-методологічні засади сутності, оцінки, управління та підвищення ефективності діяльності підприємства; дати аналітичну оцінку показників діяльності підприємства у порівнянні з середніми по району і лідером цільового ринку; провести фінансово-економічний аналіз діяльності ФГ «Омельяненко», зокрема показників ефективності його діяльності; розробити алгоритм управління й оцінки ефективності господарської діяльності агропідприємства; визначити шляхи підвищення ефективності діяльності ФГ «Омельяненко»; оцінити вплив запропонованих заходів на підвищення ефективності функціонування аналізованого підприємства.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Ознайомлення з літературними джерелами	2.09.23-20.09.23	
2.	Написання вступу та першого розділу «Теоретико-методологічні засади управління ефективністю діяльності підприємства»	21.09.23-21.10.23	
3.	Написання другого розділу «Аналіз господарської діяльності ФГ «Омельяненко»	22.10.23-25.11.23	
4.	Написання третього розділу «Концепція управління ефективністю господарської діяльності аграрного підприємства»	26.11.23-29.12.23	
5.	Оформлення кваліфікаційної роботи	20.05.24-25.05.24	
6.	Перевірка кваліфікаційної роботи на унікальність та виявлення академічного плагіату	26.05.24-03.06.24	
7.	Підготовка ілюстративного матеріалу, отримання відгуку наукового керівника, зовнішньої рецензії, підготовка до захисту	04.06.24-09.06.22	
		10.06.24-15.06.24	

Дата видачі завдання

«___» _____ 2024 р.

Керівник роботи _____ *Журило І.В.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняте до виконання

«___» _____ 2024 р.

Здобувач _____ *Разумний В.В.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Разумний В.В. Формування системи управління ефективністю господарської діяльності підприємства (на прикладі ФГ «Омельяненко», м. Кропивницький): Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за ОПП «Економіка підприємства» зі спеціальності 051 – «Економіка» / Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький, 2024. 100 с.

У першому розділі роботи розглянуто питання економічної сутності та видів ефективності; на основі аналізу різноманітних підходів до розуміння поняття «ефективність діяльності підприємства», запропоновано визначення даної категорії, яка повинні лягти в основу створення ефективної системи управління ефективністю господарської діяльності підприємств АПК; розглянуто основні методичні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства, а також існуючі системи управління нею; проаналізовано чинники та шляхи підвищення ефективності діяльності підприємства.

У другому розділі подано загальну характеристику ФГ «Омельяненко»; проведено поглиблений аналіз цільового ринку даного підприємства та аналіз його господарської діяльності за період з 2021 по 2023 роки, зокрема зроблено висновки щодо динаміки показників рентабельності роботи ФГ, прибутку, ефективності використання матеріальних факторів виробництва, трудових ресурсів, обсягу виробництва продукції та її собівартості, фінансового стану підприємства.

В третьому розділі, на основі удосконалення сутності поняття «ефективність діяльності малого (середнього) підприємства агробізнесу», запропоновано удосконалену концепцію системи оцінки рівня економічної ефективності агропідприємства на основі критерію доданої вартості за трьома основними аспектами (абсолютним, відносним і динамічним); наведено концептуальний підхід до управління ефективністю підприємства агробізнесу; запропоновано комплекс заходів щодо її підвищення у розрізі окремих функціональних складових (технологічної, маркетингової, ресурсної, фінансової та соціальної); обґрунтовано доцільність виробництва на підприємстві альтернативних видів енергетичних ресурсів (паливних гранул).

Ключові слова: ефективність, ефективність діяльності підприємства, оцінка ефективності, система управління економічною ефективністю, агропідприємство, підприємство агробізнесу.

ANNOTATION

Razumnyi V.V. Formation of a system for managing the efficiency of government of an enterprise: Qualification work on the second (master's) level of higher education for OPP «Business Economics» in specialty 051 – «Economics» / Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi, 2024. 100 p.

The first section of the paper considers the issues of economic essence and types of efficiency; based on the analysis of various approaches to understanding the concept of "efficiency of enterprise activity", the author proposes a definition of this category which should form the basis for creating an effective system for managing the efficiency of economic activity of agro-industrial enterprises; the main methodological approaches to assessing the efficiency of enterprise activity, as well as the existing systems for managing it, are considered; the factors and ways to improve the efficiency of activity are analyzed.

The second section provides a general description of the Farming Enterprise «Omelianenko»; an in-depth analysis of the target market of this enterprise and an analysis of its economic activities for the period from 2021 to 2023 are carried out, in particular, conclusions are drawn regarding the dynamics of indicators of profitability of the farming enterprise, profit, efficiency of use of material factors of production, labor resources, production volume and cost, and the financial condition of the enterprise.

In the third section, on the basis of improving the essence of the concept of "efficiency of small (medium) agribusiness enterprise", an improved concept of the system for assessing the level of economic efficiency of an agribusiness enterprise based on the criterion of added value in three main aspects (absolute, relative and dynamic) is proposed; a conceptual approach to managing the efficiency of an agribusiness enterprise is presented; a set of measures to improve it in the context of individual functional components (technological, marketing, resource, financial and social); the feasibility of producing alternative types of energy resources (fuel pellets) at the enterprise is substantiated

Keywords: efficiency, enterprise performance, efficiency assessment, economic efficiency management system, agricultural enterprise, agribusiness enterprise.

<https://www.deepl.com/ru/translator>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	9
1.1 Сутність та види ефективності діяльності підприємства	9
1.2 Методичні підходи до оцінки ефективності господарської діяльності підприємства	19
1.3 Чинники та шляхи зростання ефективності діяльності підприємства..	28
1.4 Управління ефективністю діяльності підприємства	32
2. АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФГ «ОМЕЛЬЯНЕНКО»	40
2.1 Загальна характеристика підприємства	40
2.2 Загальні результати діяльності підприємства	46
2.3 Оцінка рентабельності роботи господарства	51
2.4 Факторний аналіз балансового прибутку	53
2.5 Аналіз ефективності використання матеріальних факторів виробництва	56
2.6 Аналіз використання трудових ресурсів підприємства	59
2.7 Аналіз обсягу виробництва продукції та її собівартості	63
2.8 Аналіз фінансового стану ФГ «Омельяненко»	65
3. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	69
3.1 Вибір методу оцінки рівня ефективності діяльності ФГ «Омельяненко»	69
3.2 Формування механізму управління ефективністю агропідприємства ..	75
3.3 Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств	79
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ.....	99
Додаток А	99

ВСТУП

Актуальність теми. Агропродовольчий комплекс (АПК) є важливою складовою економіки України. Його стабільне функціонування великою мірою визначає стан економічної системи країни і впливає на вітчизняну та світову продовольчу безпеку. У даному контексті особливої уваги потребує вирішення завдань забезпечення й підвищення ефективності господарської діяльності підприємств АПК. Наразі ця проблема набула глобального характеру. Від її вирішення залежить стабільність функціонування, конкурентоспроможність і економічне майбутнє вітчизняних аграрних господарств та країни в цілому.

З огляду на ситуацію, яка склалася на внутрішньому й світовому ринку сільськогосподарської та продовольства, теоретичного і практичного інтересу набуває питання вибору підходів до управління ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств, що дає змогу виробити комплекс тактичних і оперативних планів та заходів, які б дозволили їм покращити існуюче ринкове становище та зайняти належне місце на конкурентному ринку.

Нинішні ринкові умови господарювання підприємств потребують від них підвищення ефективності виробничої діяльності на основі активізації процесів, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання й управління виробництвом. Для досягнення позитивного результату від реалізації даних процесів і забезпечення сталого економічного розвитку підприємства вимушені постійно контролювати, оцінювати та підвищувати економічну ефективність своєї діяльності.

З часів виникнення та розвитку економічної науки проблема ефективного функціонування суб'єктів господарювання вийшла на перший план, залишаючись актуальною і сьогодні. Особливого інтересу серед науковців й економістів-практиків набули питання оцінки ефективності виробничої діяльності, витрат економічних ресурсів, а також прийняття управлінських рішень стосовно конкретних технологій та засобів забезпечення ефективного функціонування підприємств.

У міру еволюційного розвитку суспільства проблематика ефективності діяльності суб'єктів господарювання постійно потребує новітніх наукових поглядів на її сутність, цілі, методи оцінки та управлінські інструменти управління нею. Не зважаючи на існування значної кількості розробок, присвячених аспектам підвищення ефективності діяльності підприємств та управління нею, мають місце багато невирішених питань.

Агробізнес відчуває це особливо сьогодні, в умовах труднощів і стрімких змін, породжених, з одного боку, – повномасштабною військовою агресією РФ, а з іншого перспективами членства нашої країни в ЄС. Унаслідок воєнних дій відбулося скорочення посівних площ, пошкодження виробничих будівель, споруд й обладнання, зростання цін на добриво, дизельне паливо й електроенергію, блокада чорноморських портів і переривання звичних логістичних ланцюгів, втрата агрокомпаніями значної кількості працівників (робітників і фахівців) через необхідність мобілізаційних заходів. Всі ці фактори суттєво зменшили доходи українських сільгосппідприємств й негативно вплинули на їхню ефективність.

З іншого боку, вітчизняний агросектор очікують реформи, пов'язані з інтеграцією і перспективою вступу України до ЄС. Імовірно, що світова спільнота буде основним джерелом донорського фінансування України для реконструкції та відновлення. Проте, слід враховувати, що сільське господарство в ЄС має широке загальноєвропейське регулюванням ринків і стандартів у сферах сільськогосподарської діяльності, безпеки харчових продуктів, захисту навколишнього середовища та добробуту тварин. З огляду на це можна припустити, що значна частина донорського фінансування буде спрямована на відбудову українського аграрного сектору з урахуванням таких європейських стандартів [2].

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що подальший розвиток українського агробізнесу потребує поглиблення наукових досліджень з управління ефективністю діяльності сільгосппідприємств, зокрема стосовно удосконалення концептуальних положень даного напрямку. У зв'язку з цим існує об'єктивна потреба в удосконаленні понятійного апарату ефективності

господарської діяльності підприємства через детальне осмислення основних категорій, які формують дане поняття, а також вирішення питань оцінки та підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання.

Поняття ефективності як економічної категорії достатньо глибоко досліджувалося у вітчизняних і в зарубіжних наукових джерелах. Однак до нині відсутнє однозначне трактування її економічної сутності та не обрані єдині критерії її кількісної та якісної оцінки. Значною мірою це можна пояснити багатогранністю та складністю категорії «ефективність». Питання, пов'язані з дослідженнями ефективності функціонування підприємств знайшли відображення у роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: Т. Батракова [4], А. Ващенко [10], Т. Воронкова [12], Т. Говорушко [15], А. Гончарук [16], Т. Горобець [17], А. Кваско [22], О. Кравченко [26], А. Куценко [27], В. Літвінова [28], Р. Майстро [30], І. Маркіна [31], В. Онокало [37], П. Орлов [38], О. Рац [45], О. Савіцька [47], Н. Савчур-Шекмар [48], А. Сотник [49], М. Сіроштан [50], Г. Ткачук [52], О. Трут [53], А. Турило [54], С. Турчіна [55], А. Ярославський [63], П. Друкер [66], Г. Емерсон, Ф. Кене, В. Мейер Маршал, Д. Рікардо, А. Файоль та ін. Однак, незважаючи на велику кількість існуючих досліджень, потребують подальшого вивчення питання єдиного трактування поняття «ефективність діяльності підприємства» з точки зору системного підходу, а також питання управління ефективністю господарської діяльності агропідприємств й оцінки її рівня.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні теоретико-методологічних основ управління ефективністю функціонування суб'єктів господарювання, а також розробці практичних рекомендацій щодо створення системи управління та підвищення ефективності господарської діяльності підприємств АПК на прикладі ФГ «Омельяненко» (с. Івнівка Новоукраїнського району Кіровоградської обл.).

Для досягнення поставленої мети у роботі необхідно було вирішити такі завдання:

- розкрити теоретико-методологічні засади сутності, оцінки, управління та підвищення ефективності діяльності підприємства;
- дати аналітичну оцінку показників діяльності підприємства у порівнянні з середніми по району і лідером цільового ринку;
- провести фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства, зокрема показників ефективності його діяльності;
- розробити алгоритм управління й оцінки ефективності господарської діяльності агропідприємства;
- визначити шляхи підвищення ефективності діяльності ФГ «Омельяненко»;
- оцінити вплив запропонованих заходів на підвищення ефективності функціонування аналізованого підприємства.

Об’єктом дослідження виступають процеси управління господарською діяльністю суб’єкта господарювання.

Предметом дослідження є сукупність прийомів та методів щодо управління ефективністю діяльності підприємства та її підвищення.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в наступному:

1) *удосконалено* сутність понять «ефективність господарської діяльності підприємства» та «ефективність діяльності малого (середнього) підприємства агробізнесу» на основі аналізу існуючих дефініцій даних категорій;

2) *набули подальшого розвитку*:

- система оцінки рівня економічної ефективності агропідприємства на основі критерію доданої вартості за трьома основними аспектами (абсолютним, відносним та динамічним);
- концептуальний підхід до управління економічною ефективністю сільськогосподарського підприємства.

Практична цінність роботи полягає у тому, що комплекс заходів щодо підвищення рівня ефективності діяльності ФГ у розрізі окремих функціональних складових (технологічної, маркетингової, ресурсної, фінансової та соціальної), а також запропонований спосіб одержання альтернативних видів енергетичних

ресурсів можуть бути використані у практиці господарювання ФГ «Омельяненко», що сприятиме підвищенню ефективності господарської діяльності даного підприємства.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний її обсяг – 100 стор. друкованого тексту, в тому числі основний текст – 96 стор. Ілюстративний матеріал до кваліфікаційної роботи містить 37 таблиць і 5 рисунків.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Сутність та види ефективності діяльності підприємства

Діяльність підприємства на ринку спрямована на задоволення потреб споживачів та отриманні на основі цього доходів від реалізації продукції, робіт або послуг. Основна мета цієї діяльності полягає в нарощуванні власного капіталу й отриманні прибутку шляхом здійснення виробничої, комерційної та інших видів господарської діяльності.

Правильність побудови системи управління ефективністю роботи підприємства залежить від розуміння категорії «ефективність». За словами В.А. Медведєва, «жодна з економічних категорій більш конкретного порядку не може бути повністю розкрита без урахування її зв'язку з економічною ефективністю виробництва» [37, с. 641].

Для того, щоб охарактеризувати поняття економічної ефективності господарської діяльності підприємства, перш за все, необхідно розглянути теоретичні аспекти таких понять як «ефект», «ефективність», «результативність», «ефективність виробництва». На перший погляд всі ці поняття є схожими. Проте, це хибне уявлення, оскільки всі вони відрізняються за економічною сутністю та методологічним інструментарієм аналізу й оцінювання.

Результат, тобто ефект – є наслідком певних дій. Ефект від діяльності підприємства трактується як показник, що характеризує результат цієї діяльності [38]. Показники ефекту належать до об'ємних, абсолютних показників; їх можна розглядати у часі та просторі. Залежно від параметрів досліджуваного об'єкту, до показників, що характеризують ефект, можна віднести: валовий національний продукт, національний дохід, валову продукцію, прибуток, виручку від реалізації та ін. Як правило, ефект не пов'язують із зусиллями, завдяки яким його досягнуто. Відносно мети конкретної дії ефект може мати як позитивне, так і негативне наповнення [29].

З поняттям ефекту тісно пов'язане категорія ефективності. А.О. Ярославський відзначає, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності [63].

Визначення поняття «ефективність» різними авторами представлено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Визначення поняття ефективність різними авторами

Автор(и), джерело	Точка зору
Іваненко І.В. [20, с. 76]	Економічна ефективність – відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту
Нусинов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. [36, с. 91]	Ефективність є результативність, тобто результат діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів
Лямець В.І., Тевяшев А.Д. [29, с. 218]	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами
Орлов П.А. [38, с. 367]	Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності
Сурмін Ю.П. [51, с. 354]	Ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей
Федулова Л.І. [56, с. 388]	Економічна ефективність – такий стан справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняє бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [20; 29; 36; 38; 51; 56]

Більшість авторів, які формують поняття ефективності [3; 20; 29], розуміють цю категорію як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тобто критерії ефективності формуються на основі витратного (спожиті ресурси) і ресурсного (застосовані ресурси) підходів. Витратний підхід відображає ефект, одержаний з кожної одиниці сукупних витрат або окремо витрат живої або уречевленої праці.

Ресурсний підхід покликаний характеризувати ефективність використання ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових.

З інших позицій розглядає ефективність Ю.П. Сурмін [51]: як її критерій він визначає досягнення встановлених системою цілей. Ми вважаємо, що функція досягнення мети має важливе значення при визначенні економічної ефективності; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу, має більш складний характер, і, відповідно, іншу методику розрахунку.

Федулова Л.І. [56] розуміє ефективність як оптимальне співвідношення задоволеності потреб певних груп. Така задоволеність залежить від ступеня реалізації інтересів учасників у процесі функціонування об'єкту. Узгодження інтересів та формування на їх основі комплексу цілей даного об'єкту є у цьому підході головним завданням управління.

Отже, аналіз поняття «ефективність» показав, що існують різні підходи до її визначення. Переважає точка зору, згідно з якою ефективність – це відношення результатів до витрат (ресурсів), тобто так зване «традиційне» визначення. Залежно від підходу це поняття визначає результативність об'єктів (систем) різного рівня – суспільства, підприємства, системи управління.

У цьому контексті великого значення набувають питання взаємоузгодження елементів системи. Іншими словами, запорукою ефективності системи як єдиного цілого є взаємоузгодження потенціалів частин її складових. Витрати системи на утримання окремих ланок лягають тягарем на сукупні витрати системи, тим самим знижуючи її ефективність. Звідси можна зробити висновок: ефективність системи насамперед залежить від ступеня її організованості.

Деякі автори вважають поняття «ефективність» і «результативність» тотожними. Хоч існує й інша точка зору. Так смислову відмінність між цими двома категоріями вбачав Пітер Друкер і обґрунтовував свою позицію так: «результативність» (effectiveness) означає «робити правильні речі» (doing the right things), а «ефективність» (efficiency) – «робити речі правильно» (doing thing sright) [66]. Результативність – це «наслідок певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей, а ефективність – наслідок правильності таких дій».

На думку авторів [47], це свідчить про прояв двох різних форм ефективності. Як зазначалося вище, ефективність полягає в оцінюванні та порівнянні отриманих результатів від діяльності підприємства з обсягом витрачених ним ресурсів. Отже, даний показник відбиває не лише результат, але й те, яким чином його було досягнуто. Тому для розрахунку використовуються відносні показники, розраховані на основі порівняння результату та витрат у процесі діяльності підприємства.

Визначення поняття «ефективність виробництва» різними авторами надано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Підходи до визначення поняття «ефективність виробництва»

Автор(и), джерело	Точка зору
Афанасьєв М.В., Гончаров А.Б. [3, с. 233]	Ефективність виробництва – комплексне відображення кінцевих результатів використання робочої сили (працівників) і засобів виробництва за певний проміжок часу
Бойчик І.М. [7, с. 352]	Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Загальну економічну ефективність виробництва ще називають загальною продуктивністю виробничої системи
Сіроштан М.А., Потапов В.І., Білявцев М.І., Олійник С. У., Тимонін О.М. [50, с. 163]	Ефективність виробництва – з одного боку, це співвідношення між фізичними ресурсами (витратами) та фізичним продуктом (виробом). З другого боку, ефективність виробництва це співвідношення між суспільно-визначеними витратами вартості та суспільно-визначеним вартісним результатом

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [3; 7; 50]

Аналіз наведених визначень дозволяє зазначити, що всі автори [3; 7; 50] виходять з традиційного визначення ефективності стосовно процесу виробництва, тобто ефективність виробництва визначається ними як співвідношення кінцевого результату промислового виробництва та використаних ресурсів (робочої сили, засобів, предметів праці).

Процес формування результатів та ефективності виробництва (продуктивності системи) за Покропивним С.Ф. [43] відображено на рис. 1.1, а сутнісну характеристику ефективності виробництва формалізовано у вигляді:

$$\text{Ефективність (продуктивність)} = \frac{\text{Результати (ефект)}}{\text{Ресурси (витрати)}}$$

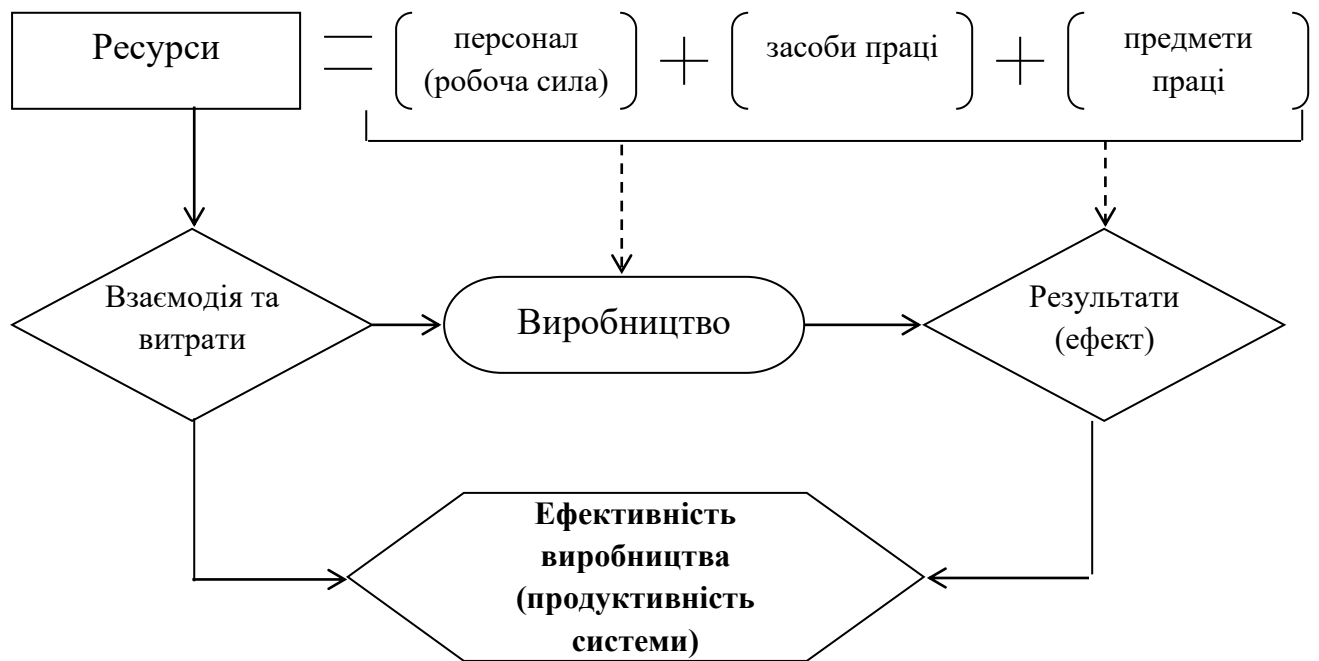


Рис. 1.1 – Схема формування результатів та ефективності виробництва
(Джерело: [43])

Деякі автори [3; 7] враховують фактор часу при визначенні ефективності виробництва. Ми вважаємо, що оцінка ефективності виробництва дуже залежить від часового інтервалу. Підприємство, що інвестує кошти у розвиток, може працювати на початку періоду неефективно, проте досягати поставлених цілей та давати економічний ефект у майбутньому. Отже, ефективність виробництва – це відображення кінцевих результатів використання ресурсів за певний проміжок часу.

Більш складним терміном, ніж «ефективність виробництва», є поняття «ефективність функціонування підприємства». У різних джерелах це поняття має назву: «ефективність діяльності підприємства», «ефективність бізнесу», «ефективність виробничої організації», «ефективність господарської діяльності підприємства».

Проте слід відзначити, що нині немає чітких меж між поняттями «ефективність», «ефективність виробництва», «ефективність функціонування підприємства». Часто даючи визначення певного виду ефективності, автори повністю не розкривають сутності підходу до неї.

Через складність та багатоаспектність поняття «ефективність діяльності підприємства» в сучасній науковій літературі з'явилося безліч підходів до розуміння його змісту. Деякі автори розглядають ефективність спрощено, ототожнюючи її з отриманим ефектом. Однак ефект – це абсолютний показник, а ефективність – відносний. Ряд науковців пов'язують цю категорію з результативністю, тобто досягненням суб'єктом господарювання певного результату, а він може бути як позитивним, так і негативним. В той же час ефективність відображає приріст результатів порівняно з витраченими ресурсами на їх досягнення і тому завжди є позитивною величиною. Також існують прихильники комплексного підходу до трактування ефективності діяльності підприємства, які розглядають і представляють її набагато ширше.

Проаналізувавши підходи вчених-економістів до розуміння сутності категорії «ефективність діяльності підприємства» можна зробити висновок щодо існування декількох підходів до її трактування, а саме: економічний, оціночний, затратний, цільовий, фінансовий і комплексний (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Підходи до розуміння сутності категорії «ефективність діяльності підприємства» різними науковцями

Підходи, ключовий аспект	Науковці	Типове визначення
1	2	3
Економічний підхід: ефективність використання ресурсів і управління ними	Вахович І.М., Герасимчук З.В., Камінська І.М. та ін. [9, с. 534]; Ващенко А.А. [10, с. 87]; Воронкова Т.Є. [12, с. 50]; Шляга О.В. [60]	Ефективність виробничо-господарської діяльності доцільно характеризувати як кінцевий результат використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) у виробництві різних товарів та послуг [10]
Затратний підхід: співвідношення результатів до обсягу витрат	Кравченко О.А., Бевзенко Х.С., Бут Є.М. [26, с. 74]; Куценко А.В. [27, с. 123]; Ткачук Г.Ю. [52, с. 367]	Ефективність господарської діяльності підприємства – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами від господарської діяльності та витраченими на її досягнення ресурсами [52]
Цільовий підхід: здатність досягати поставлених цілей шляхом реалізації раціональних дій	Батракова Т.І. [4, с. 176]; Полегенька М.А. [44, с. 73]; Майстро Р.Г. [30, с. 101]; Онокало В.Г. [37]	Ефективності діяльності підприємства – його здатність формувати власні цілі, враховуючи зовнішні та внутрішні фактори та досягати поставлені цілі за допомогою відповідних засобів та методів, дотримуючись позитивного відношення витрат та результатів діяльності підприємства [30]

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Фінансовий підхід: результативність діяльності підприємства, що проявляється в максимальних результатах за мінімальних витрат	Літвінова В.О. [28, с. 44]	Під ефективністю слід розуміти здатність системи (процесу) функціонувати на умовах забезпечення мінімально можливих витрат або максимально можливого результату в досліджуваному часовому періоді [28]
Комплексний підхід: поєднання декількох, або усіх підходів	Морщенок Т.С., Біляк О.М. [33, с. 88]; Отенко В.І. [39, с. 234]; Пилипенко С.М. [42, с. 453, 456]; Трут О.О., Миколайчук І.П. [53, с. 27]; Шматковська Т.О. [61, с. 117]	Ефективність є багатоаспектним і складним економічним поняттям, під яким розуміють: по-перше, результативність діяльності (процесу, проекту, реалізації заходів), що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату; по-друге, комплексну оцінку результатів використання всіх видів ресурсів; по-третє, міру досягнення поставлених цілей [33]

Джерело: складено автором на основі доповнення [9]

Таким чином, ефективність діяльності підприємства є складною і багатовимірною категорією. На нашу думку, трактуючи ефективність діяльності підприємства варто враховувати усі підходи вчених, що дозволить розглядати цю категорію у найширшому значенні. Зважаючи на це, ефективність діяльності підприємства, як економічну категорію, варто розглядати як його здатність досягати позитивні кількісні та якісні результати від провадження підприємницької діяльності й відповідно досягати визначених цілей при раціональному використанні усіх наявних ресурсів.

Поняття ефективності функціонування підприємства має поліморфний характер. Тому важливим є виділення за різними ознаками відповідних видів ефективності, кожний з яких має певне значення для системи функціонування підприємства. Узагальнення підходів (класифікація видів ефективності) до ефективності функціонування підприємства надано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Класифікація видів ефективності підприємства

Класифікаційна ознака	Види ефективності
За рівнем об'єкту господарювання	– <i>ефективність підприємства (об'єднання)</i> ; – <i>ефективність структурного підрозділу</i> ; – <i>ефективність виробництва окремого виду продукції</i>
За основними бізнес-процесами	– <i>ефективність дослідження ринку</i> ; – <i>ефективність забезпечення ресурсами</i> ; – <i>ефективність виробництва (основного, допоміжного, обслуговуючого)</i> ; – <i>ефективність транспортування</i> ; – <i>ефективність зберігання продукції</i> ; – <i>ефективність реалізації продукції</i>
Залежно від виду витрачання ресурсів або витрат	– <i>ресурсна</i> – ефективність використання застосованих ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових; – <i>витратна</i> – ефективність споживання ресурсів, визначається як відношення отриманого результату до сукупних витрат або витрат живої чи уречевленої праці
За ступенем охоплення ресурсів (або матеріально-технічним наповненням)	– <i>ефективність використання основних засобів</i> ; – <i>ефективність використання матеріальних ресурсів</i> ; – <i>ефективність використання оборотних активів</i> ; – <i>ефективність використання нематеріальних активів</i> ; – <i>ефективність використання трудових ресурсів та ін.</i>
За функціональною сферою прояву	<i>економічна; соціальна; організаційна; технологічна; правова; психологічна; політична; етична; екологічна</i>
За наслідками (видами) отриманих результатів	– <i>соціально-економічна</i> ; – <i>комерційна</i> ; – <i>еколого-економічна</i>
Залежно від взаємодії системи з зовнішнім середовищем	– <i>внутрішня</i> – відображає продуктивність на основі співвідношення витрат і результату; – <i>зовнішня</i> – показує долю підприємства на ринку, можливість створення нових сфер підприємництва, потенційні можливості підприємства
З погляду часу	– <i>статична</i> – оцінюється на короткому відрізку часу, коли вирішуються оперативні й тактичні питання; – <i>динамічна</i> – припускає досягнення більш високих результатів шляхом гнучкого варіювання ресурсами і зміни технології в довгостроковому періоді
Залежно від цілі	– <i>потрібнісна</i> – відношення цілей до потреб; – <i>результативна</i> – відношення досягнутого результату до намічених цілей; – <i>витратна</i> – відношення досягнутих результатів до витрат
Залежно від виду результатів	– <i>проміжна</i> – формується на основі проміжних результатів і витрат; – <i>кінцева</i> (або просто ефективність) – розраховується на основі кінцевих показників ефективності результатів і витрат; – <i>змішана</i> – синтез показників перших двох попередніх видів ефективності
За стейхолдерами	<i>ефективність для власників бізнесу; для персоналу; для постачальників; для покупців (споживачів); для кредиторів; для держави</i>

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [14; 22; 29; 31; 54]

Виділені види ефективності підприємства характеризують ефективність функціонування підприємства з різних сторін за різними ознаками. Кожний з видів ефективності надає окрему характеристику ефективності функціонування підприємства. Варто звертати увагу на всі види ефективності, оскільки в комплексі вони можуть істотно підвищити кінцеву ефективність підприємства.

Так, наприклад:

- аналіз *ефективності в розрізі об'єктів господарювання* є корисним при прийнятті управлінських рішень, оскільки дозволяє оцінювати та порівнювати ефективність окремих підрозділів та напрямів роботи підприємства;
- аналіз *основних бізнес-процесів* дозволяє виявити «слабкі місця» окремих з них та визначити їхній вплив на загальну ефективність діяльності;
- поділ *за наслідками (видами) отриманих результатів* надає можливість оцінювати не лише фінансово-економічні результати функціонування, а й соціальні та екологічні аспекти діяльності;
- аналіз *за ступенем охоплення ресурсів* дозволяє оцінити ефективність в розрізі основних ресурсних груп, що сприятиме оптимізації їх структури;
- аналіз *ресурсної та витратної ефективності* дає можливість виокремити проблемні статті та елементи витрат для їх подальшої оптимізації;
- аналіз *ефективності різних функціональних сфер* дає можливість охопити не лише ключові, а й не ключові, але важливі аспекти діяльності підприємства;
- аналіз *для окремих стейкхолдерів* дає можливість дослідити залежність між процесами, що мають місце на підприємстві, та інтересами окремих груп стейкхолдерів, що також дозволяє оптимізувати діяльність.

На нашу думку, ефективність функціонування підприємства повинна визначатися не одним, а кількома важливими критеріями.

Ми погоджуємося із думкою більшості вітчизняних і закордонних економістів (табл. 1.1-1.3), яка полягає у тому, що головним критерієм ефективного функціонування підприємства слід вважати витратну (ресурсну) ефективність, тобто результативність витрат. Це пов'язано з тим, що ефективність

господарської діяльності підприємства виявляється не тільки в самому процесі господарювання, а в основному в змінах результатів господарської діяльності.

Оскільки ефективність характерна не для будь-якої взаємодії, а тільки для цілеспрямованої, то ця категорія має управлінський характер, і відображає ступінь досягнення поставлених цілей. Крім критерію «витрати – результати» треба враховувати критерій «результати – цілі». Ефективність функціонування підприємства повинна визначатися як відповідність результатів наміченим цілям. Тобто ефективність функціонування системи відображає результативність керованих та керуючих систем. Ефективність показує, у якій мірі орган, який керує, реалізує цілі, досягає запланованих результатів.

Здатність підприємства до ефективного функціонування залежить від його конкурентоспроможності у ринковому середовищі. Поняття «конкурентоспроможність» і «ефективність» є характеристикою економічного розвитку підприємства. Але конкурентоспроможність характеризує економічний розвиток суб'єкта господарювання як підмножину більш складної й відкритої економічної системи. Якщо ефективність відображає стан внутрішнього руху підприємства відносно його мети, або співвідношення «витрати – результати», то конкурентоспроможність – траєкторію руху відносно інших суб'єктів [41].

Підприємство є складною системою, яка складається з підсистем, що знаходяться в динамічній взаємодії між собою та зовнішнім середовищем в умовах суперечності підцілей та інформаційної невизначеності. Підвищення конкурентного потенціалу підприємства є результатом стабільного розвитку, тобто внесення координованих змін у кількісні та структурні характеристики системи.

Виділені нами критерії при визначенні ефективності функціонування підприємства необхідно враховувати у комплексі. Таким чином, можна сформулювати таке визначення ефективності діяльності підприємства: *«Ефективність діяльності підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному*

ринковому середовищі. Вона показує ступінь використання трудових, матеріальних, фінансових, природничих та інших ресурсів, ступінь забезпечення позитивного результату (ефекту) господарювання в умовах конкурентного ринку та досягнення запланованих результатів з точки зору поставлених перед системою чи її елементами цілей» [45, с. 283].

Ефективність функціонування підприємства формується багатьма економічними, виробничими, технічними показниками, а також показниками ефективності управління [7]. Ефективність функціонування підприємства характеризують: рівень технології, продуктивність праці, ступінь раціональності використання сировини, матеріалів, енергетичних ресурсів, рівень менеджменту та ін.

Таким чином, ефективність функціонування підприємства є комплексною характеристикою існування соціально-економічної системи. Для її визначення варто застосовувати комплексний підхід, який включає сукупність критеріїв оцінки ефективності функціонування підприємства: результативність його витрат, цільову результативність та конкурентоспроможність.

1.2 Методичні підходи до оцінки ефективності господарської діяльності підприємства

З поглибленням досліджень категорії «ефективність» змінювались підходи щодо її визначення та оцінки. Так, якщо роботи науковців кінця XIX початку XX століття присвячувались пошуку шляхів ефективного виробництва на рівні виконавців виробничих процесів, поступово акценти зміщувались у бік управління ефективністю на рівні організації та економічної системи. В основних підходах щодо визначення показників ефективності господарської діяльності науковці пішли різними шляхами.

Представники одного з них вважають за доцільне нехтувати необхідністю отримання єдиної оцінки і будувати систему показників ефективності. А остаточний висновок, на їхню думку, має зробити експерт, який аналізує цю систему показників, ураховує певні неформальні обставини, власний досвід,

можливо, інтуїтивні міркування, прогнози і на базі всього цього зробить висновок. Інші вчені пропонують відразу обмежити множину факторів впливу і визначати комплексний показник ефективності. Є, звичайно, і певні компромісні підходи. Так, наприклад, відомі методики, в яких спочатку визначається система показників, а потім до неї застосовуються певні правила згортання для отримання інтегральної оцінки.

Серед прибічників єдиного показника є такі, котрі будують настільки складний комплексний показник, що він за широтою охоплення вхідних параметрів фактично не поступається системам показників. Крім того, розроблені й ситуаційні алгоритми, які дають змогу обирати той чи інший комплексний показник на базі попереднього аналізу певних характеристик підприємства. Але практика переконує в протилежному – дійсно точна оцінка ефективності може бути отримана лише на основі поглибленого аналізу ситуації і врахування великої кількості обставин. Проте, в будь-якому випадку, щоб здійснювати такий аналіз, необхідно опанувати базовий інструментарій, тобто ознайомитися з конструкцією основних показників забезпечення ефективності і зрозуміти їх економічний зміст.

Загальне поняття ефективності є достатньо широким і уживається в найрізноманітніших сферах. Як свідчать результати досліджень, в різних галузях і сферах виробництва методологія кількісного виміру рівня ефективності базується на зіставленні результатів і витрат. Проте, такі показники мають різні форми представлення, повноти і точності виміру. Звідси випливає небезпека неадекватної оцінки ефективності об'єктів, що призводить до ухвалення необґрунтованих рішень.

Відсутність чітких вимог до методики оцінки ефективності діяльності підприємства в практиці господарювання нерідко призводить до істотних прорахунків, а погіршення діяльності підприємства – до його банкрутства. Це пояснюється, передусім, тим, що ефективність досить складна, багатогранна категорія, яка пов'язана з суттю і змістом важливих економічних законів та яка відображає інтереси усього суспільства і кожного індивідуума окремо, а також

охоплює усі сторони господарської діяльності – виробництво в цілому, та, зокрема, усі його сфери і ланки.

У розд. 1.1 ми з'ясували, що ефективність господарської діяльності підприємства – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами від господарської діяльності та витраченими на її досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або у певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси). Якщо при цьому врахувати, що результати виробництва не лише є різноманітними, але й можуть бути представлені в різних формах: вартісній, натуральній, соціальній, то стає очевидною необхідність в ідентифікації категорії ефективності господарської діяльності відповідно до тих аспектів діяльності підприємства, які важливо проаналізувати й оцінити.

А під оцінкою ефективності діяльності підприємства М.І. Насонов пропонує розуміти «процедуру, що проводиться з метою визначення поточного стану компанії» [34, с 35]. Тобто фактично визначення ефективності господарської діяльності підприємства полягає в оцінці її результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності господарської діяльності підприємства необхідно також урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

В економічній літературі запропоновано безліч концептуальних підходів до оцінки економічної ефективності господарської діяльності.

Традиційно, в найбільш загальному вигляді економічна ефективність виробництва є кількісним співвідношенням двох величин – результатів господарської діяльності і виробничих витрат. Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає в збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат в процесі використання наявних ресурсів. Підвищення

ефективності виробництва може досягатися як за рахунок економії поточних витрат (споживаних ресурсів), так і шляхом кращого використання діючого капіталу і нових вкладень в капітал (вживаних ресурсів) [48].

Неможливо оцінити ефективність діяльності підприємства на основі лише одного показника. Різноманітність властивостей та ознак різновидів господарської діяльності суб'єкта господарювання так чи інакше зумовлює численну сукупність різноманітних показників. Головна проблема їх застосування полягає в тому, що жоден з них не може грати роль універсального, який би давав можливість однозначно виявити успіхи чи невдачі у функціонуванні підприємства. Тому практично завжди використовують систему показників ефективності його діяльності [24, с. 85].

Критерій економічної ефективності визначається за такою формулою:

$$e = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \max} \quad (1.1)$$

де E – економічний результат (ефект);

B – витрати на досягнення даного економічного результату.

З огляду на складність і багатогранність цієї категорії в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці дослідженню питань ефективності використання економічних ресурсів присвячено багато наукових праць.

Формування системи показників ефективності господарської діяльності підприємства має:

- створювати передумови для виявлення резервів росту ефективності;
- відображати витрати всіх видів ресурсів, що споживаються на підприємстві;
- стимулювати використання всіх резервів, наявних на підприємстві;
- виконувати критеріальну функцію.

Прийнято виділяти три основні системи критеріальних показників ефективності господарської діяльності:

1) система, заснована на остаточних результатах господарської діяльності підприємства, яка містить показники: прибуток до оподаткування,

оподатковуваний, чистий прибуток, собівартість, рівень рентабельності, виручка від реалізації, обсяг виробництва, якість продукції, термін окупності інвестицій, рентабельність інвестицій і ін.;

2) система, заснована на результативності, якості та складності трудової діяльності, яка містить показники: продуктивність праці, темпи зростання продуктивності і заробітної плати, частка фонду оплати праці в собівартості продукції, втрати робочого часу, частка браку, фондоозброєність праці, трудомісткість продукції, коефіцієнти складності праці, чисельність персоналу т. ін.;

3) система, заснована на формах і методах роботи з персоналом, яка охоплює показники: плинність кадрів, рівень кваліфікації персоналу, рівень трудової дисципліни, професійно-кваліфікаційна структура, співвідношення виробничого й адміністративно-управлінського персоналу, соціальна структура персоналу, рівномірність його завантаження, витрати на одного працівника, витрати на управління, соціально-психологічний клімат у колективі, привабливість праці тощо.

Отже, система показників ефективності господарської діяльності відповідно до традиційного підходу має: відбивати витрати усіх видів ресурсів, що споживаються суб'єктом господарювання; сприяти виявленню резервів підвищення ефективності виробництва та стимулювати їх використання; забезпечувати інформацією всі ланки управлінської ієрархії стосовно ефективності виробництва; виконувати критеріальну функцію.

До системи показників ефективності господарської діяльності підприємства прибічники традиційного підходу відносять такі групи показників:

- ефективності використання основних засобів (табл. 1.5);
- ефективності використання оборотних фондів (табл. 1.6);
- ефективності використання праці (трудових ресурсів) (табл. 1.7);
- ефективності окремих видів діяльності (табл. 1.8);
- узагальнюючі показники ефективності господарської діяльності підприємства (табл. 1.9).

Таблиця 1.5 – Показники ефективності використання основних засобів [59, с. 282]

Назва	Характеристика показників	Формула
Фондовіддача	Виражає ефективність використання засобів праці, тобто показує, скільки виробляється готової продукції на одиницю основних виробничих фондів	$\Phi_{\text{в}} = \frac{Q}{\Phi_{\text{осн}}}$
Фондомісткість	Характеризує вартість основних виробничих фондів, яка припадає на одиницю вартості валової (Товарної) продукції	$\Phi_{\text{м}} = \frac{\overline{\Phi_{\text{осн}}}}{Q}$
Рентабельність основних фондів	Характеризує рівень ефективності використання основних фондів	$P_{\text{оф}} = \frac{\Pi}{\Phi_{\text{осн}}} \cdot 100$
Коефіцієнт інтенсивного використання обладнання	Визначається відношенням фактичної продуктивності основного технологічного устаткування до його нормативної продуктивності	$K_{\text{інт}} = \frac{\Pi_{\text{обл.ф}}}{\Pi_{\text{обл.н}}}$
Коефіцієнт змінності обладнання	Показує, у скільки змін в середньому працює кожна одиниця обладнання	$K_{\text{зм}} = \frac{K_{\text{в-зм}}}{w}$

де Q – обсяг Товарної (валової) продукції (в оптових цінах) за рік; $\Phi_{\text{осн}}$ – середньорічна вартість основних фондів; Π – прибуток, одержаний за певний період; $\Pi_{\text{обл.}}$ – виробнича потужність обладнання у відповідних показниках; $K_{\text{в-зм}}$ – кількість відпрацьованих машино-змін; w – кількість одиниць обладнання.

Таблиця 1.6 – Показники ефективності використання оборотних коштів [59, с. 283]

Назва	Характеристика показників	Розрахунок
Коефіцієнт оборотності	Показником ефективності використання оборотних коштів	$K_{\text{об}} = \frac{Q_{\text{пр}}}{OK}$
Коефіцієнт завантаження	Характеризує величину оборотних коштів на 1 грн. реалізованої продукції	$K_{\text{з}} = \frac{OK}{Q_{\text{пр}}}$
Тривалість обороту	Тривалість в днях одного обороту	$T_{\text{об}} = \frac{D}{K_{\text{об}}}$
Рентабельність оборотних коштів	Відношення прибутку (Π), одержаного за певний період, до середніх залишків оборотних фондів за той самий період (OK)	$P_{\text{ок}} = \frac{\Pi}{OK} \cdot 100$

де $Q_{\text{пр}}$ – обсяг реалізованої продукції (в отових цінах) за рік; OK – середні залишки оборотних коштів; D – кількість днів у періоді; $K_{\text{об}}$ – коефіцієнт оборотності.

Таблиця 1.7 – Показники ефективності використання праці (трудових ресурсів) [57, с. 121]

Назва	Характеристика показників	Розрахунок
1	2	3
Продуктивність праці	Характеризує кількість продукції, виробленої в одиницю часу, або витрати часу на виробництво одиниці продукції	$ПП = \frac{Q}{B_{\text{пр}}}$
Трудомісткість продукції	Характеризує затрати робочого часу на виробництві одиниці або всього обсягу виготовленої продукції	$T_{\text{н}} = \frac{B_{\text{пр}}}{Q}$

Продовження табл. 1.7

1	2	3
Фондоозброєність	Вартість основних виробничих засобів, що припадає на одного працівника	$\Phi_{озбр} \frac{\overline{\Phi}_{осн}}{Ч_n}$
Зарплатомісткість продукції	Визначає, скільки гривень заробітної плати припадає на 1 гривню виготовленої продукції	$З_{м} = \frac{\Phi_{оп}}{Q}$

де B_{np} – витрати живої праці, що відображається кількістю відпрацьованих людино-годин; $Ч_n$ – середньооблікової чисельності працівників з певний період; $\Phi_{оп}$ – фонд оплати праці.

Таблиця 1.8 – Показники ефективності використання капітальних вкладень [35, с. 182]

Назва	Характеристика показників	Розрахунок
Коефіцієнт ефективності капітальних вкладень	Визначає абсолютну ефективність інвестицій	$E_p = \frac{\Delta\Pi}{K}$
Термін окупності капітальних вкладень	Період часу в роках, за який побудоване чи реконструйоване підприємство забезпечує накопичення прибутку в розмірах, що дорівнюють здійсненим капітальним вкладенням	$T_{ок} = \frac{K}{\Delta\Pi}$
Приведені витрати	Дорівнює сумі поточних витрат на одиницю продукції за i -м варіантом (C_i) та добутку нормативного коефіцієнта ефективності (E_n) та питомих (на одиницю продукції) капітальних вкладень за i -м варіантом. Найкращим буде варіант з мінімальним значенням приведених витрат	$B_{np} = C_i + E_n \cdot K_i \rightarrow \min$

де $\Delta\Pi$ – щорічний приріст прибутку від здійснення капітальних вкладень; K – сума капітальних вкладень.

Таблиця 1.9 – Узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства [58, с. 109]

Назва	Характеристика показників	Розрахунок
Норма прибутковості	Характеризує величину чистого прибутку, що приходить на одиницю інвестиційних вкладень	$H_{np} = \frac{\Pi}{\Phi_{осн} + ОК}$
Рентабельність продукції	Характеризує ефективність витрат на виробництво продукції	$P_{np} = \frac{\Pi_p}{C} \cdot 100$

де $\Phi_{осн}$ – середньорічна вартість основних засобів; $ОК$ – середні залишки оборотних коштів; C – собівартості продукції.

Наявність різних концепцій сутності ефективності зумовлено різними теоретичними позиціями її аналізу, виділенням якогось одного аспекту із рішення загальної проблеми. Дедалі більше науковців вважають, що приріст прибутку відображає результат реалізації та послуг, а у якості витрат, зумовивши цей приріст, доцільно застосовувати вартість використаних ресурсів, які визначають

виробничий потенціал [12, с. 26]. Таким чином на ефективність господарської підприємства впливають фінансовий стан, а також певні організаційні, управлінські, технологічні та інші переваги.

Для решти показників, крім узагальненого подання їх у таблицях, наводяться також більш детальні коментарі стосовно їх змісту та методології визначення. Що стосується оцінювання ефективності капітальних вкладень, які є також невід’ємними елементами в господарській діяльності підприємства, то розрізняють абсолютну та порівняльну ефективність капітальних вкладень. Абсолютна ефективність капітальних вкладень показує загальну величину їх віддачі; порівняльна ефективність розраховується з метою визначення кращого з можливих варіантів (проектів) інвестування виробництва.

Узагальнюючий, кінцевий результат роботи підприємства оцінюється рівнем ефективності його господарської діяльності: загальним обсягом одержаного прибутку та в розрахунку на одиницю ресурсів. Прибуток та відносний показник прибутку – рентабельність є основними показниками ефективності роботи підприємства, які характеризують інтенсивність господарювання.

Життєдіяльність підприємства багато в чому залежить саме від того, якою мірою забезпечена фінансова віддача ресурсів та наскільки досягається рівень прибутковості в процесі формування витрат. Співвідносити витрати і доходи – головне завдання кожного учасника господарської діяльності.

Водночас абсолютна сума прибутку не характеризує рівня ефективності господарської діяльності. Щоб зробити висновок про рівень ефективності господарювання, отриманий прибуток необхідно порівняти з понесеними витратами або активами, які забезпечують підприємницьку діяльність, тобто визначити рентабельність.

Рентабельність має кілька модифікованих форм залежно від того, які саме прибуток і ресурси (витрати) використовують у розрахунках.

Передусім розрізняють рентабельність інвестованих ресурсів (капіталу), рентабельність продукції і рентабельність господарської діяльності. Рентабельність інвестованих ресурсів (капіталу) обчислюється в кількох модифікаціях: рентабельність активів, рентабельність власного капіталу,

рентабельність акціонерного капіталу [5, с. 193]. Дані показники відображено в таблиці А.1 додатку А.

Зміна рівня того чи іншого показника рентабельності залежить від зміни економічних та організаційно-технічних факторів виробництва та реалізації продукції (робіт та послуг). Тому у процесі аналізу стану рентабельності підприємства необхідно визначити, які фактори більше впливали на підвищення чи зниження рівня рентабельності й розробити відповідні заходи підвищення ефективності діяльності підприємства.

У ході вивчення більш сучасної літератури нами було встановлено, що, крім традиційних підходів, з'явилися інші методи оцінки ефективності діяльності підприємства. Навколо цієї теми точаться наукові спори, виникає багато питань і розбіжностей. За результатами вивчення запропонованих різними фахівцями концепцій оцінки автори [24] сформуvalи перелік підходів, які найбільш повно включають основні критерії ефективності діяльності підприємства. Ми, в свою чергу, доповнили ці підходи і представили їх в табл. 1.10.

Таблиця 1.10 – Підходи до оцінювання ефективності функціонування підприємства

Назва підходу	Зміст та особливості підходу
1	2
Традиційний підхід	Базується на класичній моделі Дюпона «Рентабельність капіталу» та передбачає оцінку ефективності на основі двох груп показників: узагальнюючих показників першого рівня та показників другого рівня, які оцінюють ефективність використання окремих видів ресурсів
Метод експрес-оцінки	Експрес-аналіз описує загальну ефективність функціонування компанії і дозволяє досить швидко оцінити її економічне становище на основі оцінки фінансової стабільності, оцінки «слабких» статей фінансової звітності, оцінки динаміки, горизонтального та вертикального аналізу тощо
Комплекс показників	Передбачає аналіз роботи підприємства як цілісної динамічної системи, характеризує становище бізнесу як з точки зору поточних результатів, так і його майбутніх досягнень, а також проводить комплексний аналіз з позицій різних стейкхолдерів (споживача, інвестора, працівника, тощо)
Структурний підхід Куросави	Базується на структурі підприємства та включає три компоненти: оцінку показників економічної діяльності підприємства, якісну оцінку та оцінку економічних показників галузі. Згідно з цією концепцією подібний підхід допомагає аналізувати минуле бізнесу та спланувати його напрямки у майбутньому
Підхід на основі концепції «Performance Management»	Збалансована система індикаторів (Balance Scorecard (BSC)) включає різноманітні фінансові й нефінансові показники стосовно таких базових напрямків, як: маркетинг, фінанси, внутрішні бізнес-процеси, зростання (розвиток) персоналу
Багатофакторний підхід	Передбачає використання агрегованих індексів ефективності, які зазвичай є складними для інтерпретації. Широко пропонується в науковій літературі, проте рідко застосовується на практиці

1	2
Бенчмаркінг	Застосовується для ранньої діагностики назріваючих проблем і передбачає оцінку характеристик продукції (послуг), методів роботи (в області інновацій, праці персоналу, управління якістю), показників (наприклад, фінансових) та їх порівняння з найсильнішими галузевими конкурентами
Піраміда ефективності	Оцінка ефективності функціонування підприємства ведеться на п'яти ієрархічно пов'язаних рівнях: 1) бачення; 2) ринок і фінанси; 3) споживачі; 4) гнучкість, продуктивність, якість; 5) тривалість виробничого циклу, витрати, пов'язані з браком, терміни поставки

Джерело: складено на основі аналізу джерел [46; 47; 49; 55] і доповнення [24]

В процесі дослідження методичних підходів до оцінки господарської діяльності підприємства ми дійшли висновків, що будь-яку сукупність показників не можна вважати системою. У порівнянні з окремими показниками або деяким їх набором система є якісно новим утворенням і завжди більш значуще, ніж сума окремих її частин, тому що крім відомостей про частини вона несе певну інформацію про те нове, що з'являється в результаті їх взаємодії, тобто інформацію про розвиток системи в цілому.

Побудова розгорнутої системи показників, що характеризують будь-який процес або явище, ґрунтується на чіткому розумінні двох моментів: що таке система і яким основним вимогам вона повинна задовольняти. Під системою показників, що характеризують певний економічний суб'єкт або явище, розуміється сукупність взаємопов'язаних величин, що всебічно відображають стан і розвиток даного суб'єкта або явища.

Таке визначення носить досить загальний характер. Тому для практичного використання розроблений ряд вимог, яким повинна задовольняти система показників. Найважливішими вимогами, які мають методичне значення, є: необхідна широта охоплення показниками системи всіх сторін досліджуваного суб'єкта або явища, взаємозв'язок цих показників, логічне розгортання одних показників з інших.

1.3 Чинники та шляхи зростання ефективності діяльності підприємства

Підвищення економічної ефективності будь-якого суб'єкта господарювання відіграє визначну роль у його діяльності, тому існує потреба постійного контролю та пошуку шляхів її зростання. Одними з категорій, які становлять основу будь-

якої економіки, є витрати та собівартість продукції. Вирішальне значення для ефективного управління підприємством мають повнота, достовірність і оперативність надходження інформації про витрати, які формують собівартість продукції [21, с. 10].

Під час здійснення контролю ефективності діяльності підприємства необхідно постійно аналізувати показники фінансово-господарської діяльності, визначати місце підприємства на ринку та шукати можливості для його подальшого розвитку з урахуванням усіх факторів впливу.

Фактори, що впливають на ефективність діяльності підприємства, відповідно до категорій показників наведені на рис. 1.2.

За спрямованістю дії всі фактори можна розділити на дві групи: позитивні – вплив яких поліпшує показники діяльності підприємства та негативні – які мають протилежну дію.

В залежності від місця виникнення фактори поділяються на внутрішні й зовнішні, де внутрішні фактори породжує саме підприємство і вони залежать від його діяльності.

Таким чином, фактори підвищення ефективності діяльності підприємства можна класифікувати за трьома основними ознаками:

1) за основними напрямками розвитку та вдосконалення виробництва, які є комплексами технічних, організаційних та соціально-економічних заходів, на основі яких досягається економія суспільної праці;

2) за джерелами підвищення ефективності (зниження трудомісткості, матеріаломісткості, фондомісткості та капіталомісткості виробництва, економії часу, раціонального використання природних ресурсів);

3) за сферою застосування фактори поділяють на народногосподарські, міжгалузеві, регіональні, галузеві та внутрішньовиробничі.

Першочергове значення в галузі зростання економічної ефективності виробництва надається раціональному використанню виробничого потенціалу, максимальному скороченню різних втрат, режиму економії затрат і ресурсів [63, с. 175].



Рис. 1.2 – Фактори впливу на ефективність діяльності підприємства відповідно до категорій показників [40]

До зовнішніх чинників належать:

- державна та соціальна політика (владні структури, законодавство, економічні (галузеві) нормативи, фінансові інструменти);
- інституційні механізми (інститути, асоціації, дослідні й навчальні центри,) та інфраструктура (комерційні банки, інноваційні фонди, фондові біржі, транспорт, торгівля, інформаційні мережі);
- структурні зміни в економіці та суспільстві (у сфері наукових досліджень, технологій, складі персоналу за освіченістю та кваліфікацією) тощо.

Внутрішні чинники можна розділити на «тверді», тобто ті, що піддаються вимірюванню та мають фізичні параметри (технологія, устаткування, матеріали, енергія, вироби) та «м'які» (організація і система управління, працівники, методи роботи, стиль управління). Кожне підприємство мусить постійно контролювати процес використання внутрішніх чинників через розроблення та послідовну реалізацію власної програми підвищення ефективності діяльності, а також враховувати вплив на неї зовнішніх чинників [31].

Кількісна оцінка внутрішньовиробничих чинників дається щодо технічного та організаційного вдосконалення виробництва, а саме зниження трудомісткості і зростання продуктивності праці, зменшення матеріалоємності та економії матеріальних ресурсів, економії від зниження витрат виробництва і приросту прибутку й рентабельності, приросту виробничих потужностей і випуску продукції, економічного ефекту від вжиття заходів, а також конкретних розмірів капітальних витрат і термінів вжиття заходів.

Найважливішою попередньою умовою створення цілісного та ефективного господарського механізму, адаптації підприємств до умов регулю-

ваного ринку є подальша розробка комплексу теоретичних і методичних питань у плануванні та обліку. У зв'язку з цим виникає необхідність конкретизації напрямів дії та використання головних внутрішніх і зовнішніх чинників підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Проблема визначення ефективності управління підприємством та пошуку шляхів її підвищення є складною. Адже будь-яке підприємство – це відкрита

система, що функціонує в межах впливу багатьох факторів. Так, низка факторів створює певні можливості, своєчасне використання яких дасть змогу підвищити ефективність управління підприємством. Деякі фактори, навпаки, створюють загрози існуванню підприємства. Мінімізація таких загроз є першочерговою метою ефективного управління.

Покращити показники економічної ефективності функціонування можна за умови запровадження ефективного менеджменту в усіх підрозділах та на всіх етапах виробничого процесу. Особливу увагу при цьому необхідно приділити питанням мотиваційного механізму залучення працівників підприємств до участі в його управлінні, посилення стимулів до створення і впровадження інноваційних підходів.

Таким чином, до шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства відносять сукупність конкретних заходів як в технічному, організаційному, так і соціально-економічному напрямках діяльності, адже тільки тоді за їх допомогою можна буде досягти поліпшення якості та конкурентоспроможності продукції підприємства й економії їхніх ресурсів. Підвищення економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання залежить не лише від зовнішніх чинників та факторів впливу але й від стратегії розвитку самого підприємства, його ефективної системи менеджменту на усі рівнях.

1.4 Управління ефективністю діяльності підприємства

Підприємство функціонує у складному зовнішньому середовищі і саме по собі також є складною системою, на ефективність якої, таким чином, впливають численні екзогенні та ендогенні фактори. Крім того, питання оцінки, аналізу, планування та контролю ефективності лежать в основі прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Не менш важливими є склад системи і методи управління ефективністю діяльності підприємства.

Таким чином, ефективність діяльності підприємства – є інтегрованою управлінською концепцією, яка об'єднує різні сфери господарської діяльності суб'єкта господарювання (стратегічне управління; операційне планування та

управління; управління кадровим потенціалом; планування, облік, аналіз і контроль результатів; підходи, моделі та методи; програмне забезпечення) для досягнення високої ефективності бізнесу у довгостроковій перспективі.

Підтвердженням важливості питань, які стосуються даної проблематики, є численні визначення даного поняття, наведені у табл. 1.11.

Таблиця 1.11 – Підходи до визначення поняття «управління ефективністю»

Автор / джерело	Визначення	Коментар автора
Куценко А.В. [27]	Управління ефективністю діяльністю організації – це цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю за-для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам	Акцент робиться на оперативному управлінні ефективністю, в той час як поза увагою залишаються довгострокові завдання
Говорушко Т.А., Климаш Н.І. [15]	Відстоюють ціннісно-орієнтований підхід в управлінні ефективністю та визначають його як процес, який націлений на досягнення максимальної вартості підприємства	VBM є популярною концепцією управління, але її використання як підходу до наукового визначення економічної категорії є поверховим
Армстронг М. [64]	Управління ефективністю діяльністю організації – систематичний та безперервний процес удосконалення організаційної діяльності шляхом розробки показників ефективності окремих працівників та колективів	Визначення має декілька важливих характеристик, які відображають зміст процесу управління, а саме систематичність та безперервність
Гончарук А.Г. [16]	Це особливий підхід менеджменту, створений для забезпечення ефективної роботи підприємства та описує методологію, вимірювання, процеси, методи, методики, системи та програмне забезпечення, які використовуються для діагностики (оцінки), аналізу, контролю і забезпечення зростання ефективності діяльності на різних підприємствах	Автор підтримує позицію вченого щодо часових рамок процесу управління ефективністю, які не можуть обмежуватися короткостроковим періодом, а повинні також розширюватися на весь можливий горизонт планування
Холдсворд Е. Джирасін Д. [67]	Управління ефективністю включає заходи щодо спільної роботи, довгострокового мислення, формування людського капіталу та лояльності клієнтів	Визначення нагадує в більшій мірі концепцію, а не змістовне розкриття економічної категорії управління ефективністю

Джерело: складено на основі аналізу джерел [15; 16; 27; 64; 67] і доповнення [24]

Як видно з табл. 1.11, єдине розуміння даного поняття у авторів – відсутнє. Близькою, на наш погляд, є трактовка А.Г. Гончарука [16], яка є найбільш комплексною і включає такі важливі складові як методи, процеси, аналіз, контроль, персонал та ін.

На рис 1.3 наведено запропоновану авторами [27] більш повну, на наш погляд, систематизацію напрямів управління ефективністю діяльності для будь-якого підприємства відповідно до функціональних сфер його діяльності.

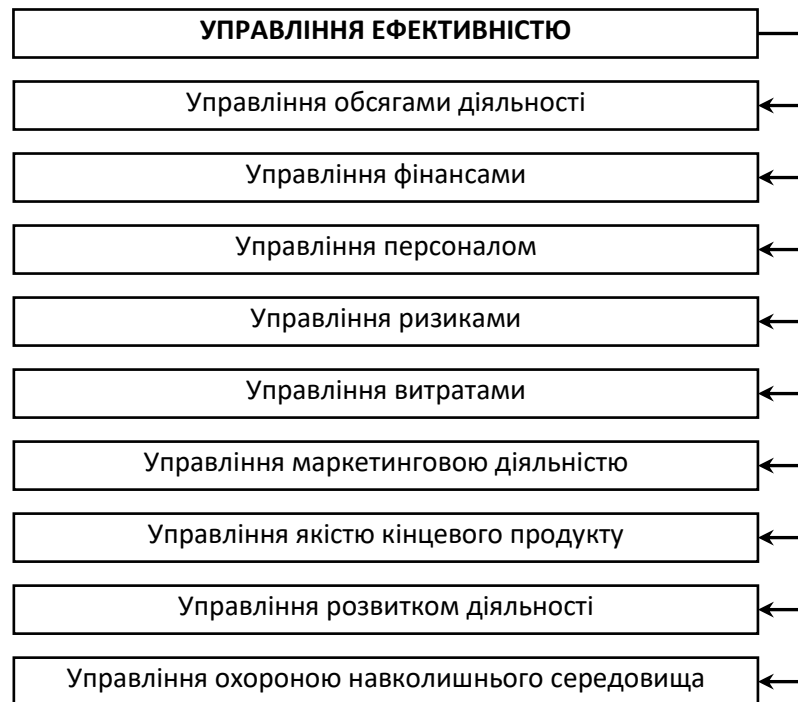


Рис. 1.3 – Напрями управління ефективністю діяльності підприємства [27]

Напрямок «управління обсягами діяльності» в процесі управління ефективністю діяльності підприємства відіграє важливу роль. Майже завжди в стратегіях розвитку різних підприємств одним із завдань є зміни (переважно позитивні) обсягів діяльності. Саме їх оптимізація є одним із шляхів досягнення бажаної мети підприємства, що визначає необхідність наявності в системі управління ефективністю діяльності підсистеми «управління обсягами діяльності». Підсистема має на меті відстежувати динаміку обсягів діяльності, виявляти чинники впливу на зміни, що відбулися, аналізувати ступінь їх впливу та вживати заходів щодо забезпечення обсягів діяльності, передбачених програмою розвитку підприємства.

Напрямок «управління фінансами» є невід’ємною підсистемою для кожного підприємства в сучасних умовах ведення господарської діяльності. Зазначений

елемент об'єктами управління визначає матеріальні та фінансові ресурси та повною мірою розкриває сутність управління ефективністю діяльності підприємства. Його мета полягає в належному забезпеченні фінансування підприємства. Основними завданнями напряму є: вибір оптимальних форм фінансування, структури капіталу, системи і напрямів його використання з метою забезпечення стабільно високої прибутковості; балансування в часі надходжень і витрат платіжних засобів; підтримування належної ліквідності та своєчасності розрахунків.

Реалізація завдань даного напряму відбувається на основі аналізу фінансового стану підприємства. Необхідна для цього інформація має бути отримана зі статистичної та фінансової звітності.

Аналіз фінансового стану проводиться за загальними показниками оцінки фінансового стану певної системи (експрес-аналіз) та показниками, що дають можливість всебічно оцінити фінансовий стан суб'єкта господарювання, пооб'єктно виявити внутрішньогосподарські резерви, визначити шляхи розвитку та прийняти управлінські рішення щодо їх використання.

При проведенні поглибленого аналізу фінансового стану рекомендується зосереджувати увагу на таких об'єктах, які потребують детального вивчення: склад і структура активів і пасивів балансу суб'єкта господарювання; структура власного капіталу; розміщення власного капіталу та довгострокових залучених коштів; стан і ефективність використання основних фондів й інших необоротних активів; оборотні засоби та джерела їх формування; тривалість операційного циклу; дебіторська та кредиторська заборгованість; фінансові результати; рух грошових коштів і ділова активність.

Перелік може бути розширеним або скороченим відповідно до стратегічних цілей підприємства та вимог його керівника.

Наступний напрям управління ефективністю діяльності підприємства – «управління персоналом і його соціальним розвитком» можна визначити як діяльність, що спрямована на досягнення найбільш ефективного використання праці для досягнення цілей підприємства та особистісних цілей.

Система управління персоналом, яка склалась на провідних вітчизняних підприємствах під впливом запровадження прогресивних зарубіжних технологій управління персоналом та викристалізації власного досвіду, включає сьогодні такі підсистеми: аналіз та планування персоналу; підбір та наймання персоналу; оцінювання персоналу; організація навчання та підвищення кваліфікації персоналу; атестація і ротація кадрів; управління оплатою праці; мотивація персоналу; облік співробітників підприємства; організація трудових відносин на підприємстві; створення умов праці; соціальний розвиток; кадрова безпека.

Успіх управління персоналом визначається впливом двох основних чинників: здатність підприємства чітко визначити, яка поведінка працівників потрібна для реалізації його стратегії, і можливість застосовувати ефективні управлінські важелі для спрямування працівників на бажану поведінку. Обидва завдання однаково важливі й складні, особливо в умовах ринкової трансформації економіки.

Управління соціальним розвитком персоналу – це сукупність способів, прийомів, процедур, що дозволяють вирішувати соціальні проблеми трудових колективів на основі наукового підходу, знання закономірностей протікання соціальних процесів, обґрунтованих аналітичних розрахунків та вивіреніх на практиці соціальних нормативів. Воно представляє собою організаційний механізм заздалегідь продуманого, спрогнозованого, планомірного і комплексного впливу на соціальне середовище, використання різнобічних факторів, що впливають на це середовище.

Соціальний розвиток персоналу – це цілеспрямований процес вдосконалення соціальної структури і професійно-кваліфікаційного складу працівників, задоволення потреби менш соціально захищених груп персоналу організації в їх професійному розвитку. Він забезпечується заходами з професійного навчання персоналу, його виробничої адаптації і атестації, планування трудової кар'єри працівників та їх професійно-кваліфікаційного просування.

Соціальний розвиток персоналу організації спрямовано на:

- вдосконалення соціальної структури колективу працівників задля подолання розбіжностей між соціальними групами працівників, їхнє зближення за характером і змістом праці та досягнення на цій основі максимальної соціальної однорідності;

- покращення професійно-кваліфікаційної структури персоналу;

- скорочення обсягів ручної, малокваліфікованої і некваліфікованої праці й, завдяки цьому, стабілізація персоналу та зниження плинності кадрів;

- збереження та подальший розвиток персоналу завдяки покращанню санітарно-гігієнічних, ергономічних та інших умов праці, забезпечення безпеки працівників і охорони праці;

- врахування соціальних факторів при реконструкції, створенні нових підприємств, їх структурних підрозділів з метою формування високопрофесійного стабільного трудового колективу;

- стимулювання заходами матеріального та морального заохочення працівників за успішне проходження виробничої адаптації, безперервного професійного навчання, атестації, розвитку трудової кар'єри, формування резерву керівників підприємства;

- формування і підтримку у трудовому колективі здорового соціально-психологічного клімату;

- більш повне використання можливостей соціального страхування працівників, посилення соціальних гарантій з боку адміністрації, а також дотримання громадянських прав людини;

- підвищення рівня життя і побуту працівників та членів їх сімей.

Мета даного напрямку управління полягає у підвищенні ефективності використання персоналу прийнятними шляхами, а також створення системи стимулювання персоналу та необхідних соціальних умов для його діяльності.

В умовах нестабільної економічної ситуації в країні кожне підприємство постійно ризикує в процесі діяльності. Воно має детально прораховувати кожний наступний крок та швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Це стає можливим за умови управління ризиками. Даний процес можна охарактеризувати

як сукупність методів, прийомів, заходів, що дають можливість у певній мірі прогнозувати настання випадкових подій, які завдають фізичних і моральних збитків діяльності певного підприємства, та вживати заходів щодо зниження їх негативних наслідків. До найпоширеніших напрямів управління ризиками слід віднести такі: уникнення ризиків чи відмова від них, прийняття ризиків на себе, запобігання збиткам, зменшення розміру збитків, страхування та передача ризиків. Як свідчить практика, застосування того чи іншого методу залежить від особливостей кожного конкретного випадку, але найчастіше управління ризиками здійснюється в двох напрямках: запобігання збиткам і зменшення збитків від конкретних подій.

Такий напрям управління ефективністю діяльності, як «управління ризиками», що входить до складу системи управління ефективністю діяльності підприємства, має виявити джерела ризику певного підприємства, оцінити ймовірність і наслідки їх дії та здійснити вибір заходів впливу на ризики з метою уникнення випадкових подій. Стає очевидним, що від якості роботи за визначеною схемою управління ризиком значною мірою залежить ефективність даного процесу, що безпосередньо впливає на діяльність підприємства.

В оцінці ефективності діяльності підприємства роль витрат, як відомо, є значною, тому й управління ними стає невід'ємним на шляху до ефективної діяльності. Управління витратами є засобом досягнення підприємством високого економічного результату. Суб'єктами управління витратами є керівники і спеціалісти підприємства та його підрозділів, а об'єктами – витрати діяльності. Система управління витратами має функціональний та організаційний аспекти. Вона включає такі організаційні підсистеми: виявлення чинників економії ресурсів; нормування витрат ресурсів; планування витрат за їхніми видами; облік та аналіз витрат; стимулювання економії ресурсів і зниження витрат.

Підсистема «управління маркетинговою діяльністю» пов'язана з регулюванням попиту, що, у свою чергу, пов'язаний з регулюванням відносин зі споживачами. Вона передбачає такі напрями: вивчення Товарної структури ринку; дослідження смаків, потреб, поведінки споживачів; вивчення фірмової структури

ринку; дослідження внутрішнього середовища підприємства; формування цін на продукцію та організацію збуту продукції.

Напрямок «управління розвитком діяльності» передбачає взаємодію суб'єкта та об'єкта управління підприємством. Як відомо, суб'єкт управління підприємством (керуюча підсистема) – це сукупність структурних підрозділів всіх його рівнів управління, а також працівники апарату управління, які здійснюють управлінські функції для досягнення визначеної мети, а саме розвитку підприємства. Об'єкт управління (керована підсистема) – це сукупність засобів та предметів праці, персонал та трудовий колектив підприємства в цілому, на які здійснюється вплив з боку суб'єкта управління з метою реалізації заходів щодо забезпечення розвитку діяльності підприємства. Взаємодія між суб'єктом та об'єктом управління підприємством відбувається через обмін інформацією, після обробки та аналізу якої приймаються управлінські рішення, спрямовані на забезпечення розвитку діяльності підприємства.

Напрямок «управління охороною навколишнього середовища» передбачає планування, розробку та виконання заходів щодо охорони навколишнього середовища у процесі діяльності підприємства, використання очисних споруд (включаючи технологічний процес), які знижують або виключають шкідливий вплив на навколишнє середовище, і контроль за здійсненням викидів.

Запропонована класифікація напрямів управління ефективністю діяльності підприємства повною мірою розкриває сутність управління ефективністю його діяльності й може вважатися універсальною. Визначені напрями не можуть реалізуватися ізольовано. Реалізація мети управління ефективністю діяльності підприємства потребує узгодження та координації дій з визначених напрямів. Тільки за цих умов результат управління ефективністю діяльності підприємства – відповідність його фактичного стану заданим параметрам – буде не тільки досягнуто, але й закріплено.

2. АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФГ «ОМЕЛЬЯНЕНКО»

2.1 Загальна характеристика підприємства

Фермерське господарство «Омельяненко» було засноване у 1996 році за рішенням власника – громадянина України Омельяненка Сергія Борисовича, який до сьогоднішнього часу залишається незмінним керівником даного підприємства. Юридична адреса ФГ: Кіровоградська область, Новоукраїнський район, с. Іванівка, вул. Шевченка, буд. 14а. Керівництво ФГ знаходиться у м. Кропивницькому, а центральна садиба і посівні площі – у с. Іванівка, яке розташоване на відстані 40 км від обласного центру.

Правові, організаційні, економічні та соціальні умови створення та функціонування підприємства визначають Господарський Кодекс України, а також закон «Про селянське (фермерське) господарство».

Організаційно-економічний механізм побудови ФГ «Омельяненко» визначається, зокрема, статутом, згідно з яким основною метою діяльності підприємства є виробництво, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції, а саме:

- виробництво продукції рослинництва;
- виробництво продукції тваринництва;
- кормовиробництво;
- забезпечення колективних і фермерських господарств, підприємств переробної промисловості сировиною, матеріалами, іншими товарами;
- організація переробки як своєї, так і залученої сільськогосподарської продукції, її реалізація;
- надання торговельно-посередницьких послуг іншим товаровиробникам (підприємствам і фізичним особам);
- самостійного здійснення зовнішньоекономічної діяльності в установленому порядку у власних інтересах та в інтересах своїх партнерів;
- виконання в порядку диверсифікації робіт і надання послуг, не заборонених чинним законодавством.

Оскільки ФГ «Омельяненко» розташоване у центральній частині Кіровоградської області, воно характеризується всіма кліматичними особливостями правобережного північного степу.

Ґрунтовий покрив території підприємства представлений чорноземами звичайними середньо гумусними глибокими, легко глинистого механічного складу. Ґрунти мають високу потенційну родючість. Проте, значна частина поживних речовин, особливо фосфору, знаходиться у важкодоступній для рослин формі. Тому, для отримання високих і сталих врожаїв сільськогосподарських культур, ці ґрунти потребують додаткового внесення органічних і мінеральних добрив, які вони добре сприймають. Крім того, слабо- та середньозмиті ґрунти потребують комплексу заходів по боротьбі з ерозією.

Основний земельний фонд польових сівозмін складають незмиті та слабо змиті ґрунти. Інші ґрунти на території підприємства займають незначну площу.

ФГ «Омельяненко» є типовим господарством для Кіровоградщини, яке спеціалізується на виробництві зерна, кукурудзи та соняшника. За розміром – це середнє підприємство. Загальна земельна площа становить 2260 га, з них 1987 га – сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 1130 га.

Організаційна структура господарства, що склалася після його створення – проста й за ознаками може бути віднесена до розряду елементарних організаційних структур (рис. 2.1).

Всі пайовики – працівники господарства і пенсіонери та інші жителі с. Іванівка за двосторонньою угодою, передали свої частки землі й майна у користування засновнику на певних умовах. Так, за використання земельної ділянки «Користувач» видає «Власнику» зерно залежно від одержаної урожайності. За взаємною згодою зерно може бути замінене іншою сільськогосподарською продукцією або грошми.

За використання майнового паю «Користувач» направляє «Власнику» за кінцевими результатами 8% чистого прибутку, які розподіляються між пайовиками пропорційно до розміру паю кожного.

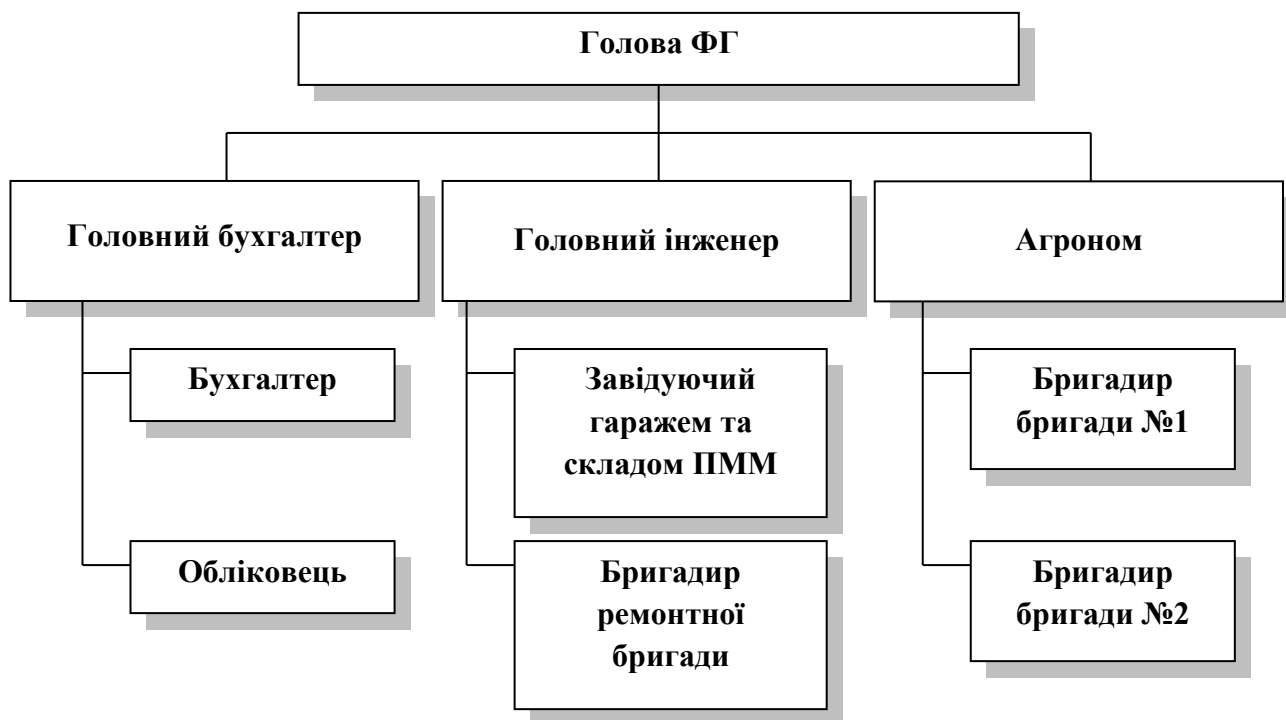


Рис. 2.1 – Структура управління ФГ «Омельяненко»

Після створення ФГ «Омельяненко» тут затвердилась єдиначальність. Засновник, тепер голова ФГ, на засадах єдиначальності здійснює керівництво виробництвом і повністю відповідає за виробничі й економічні результати господарювання.

Всіх без винятку працівників-пайовиків було прийнято на роботу за контрактом, де вказується на яку посаду зараховується працівник, на яких умовах він працюватиме і порядок оплати його праці. Контракт укладається на один рік і, у разі необхідності, за згодою обох сторін може бути продовжений. Трудові та інші суперечки між сторонами з різних питань вирішуються у порядку, встановленому чинним законодавством України.

Здійснюючи свою діяльність підприємство контактує із суб'єктами зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на її ефективність. Основними контрагентами ринкового середовища є споживачі, постачальники, конкуренти, партнери та трудові ресурси.

Відповідно до статуту ФГ «Омельяненко», воно може мати різноманітне коло діяльності. Крім виробництва продукції рослинництва й тваринництва це виробництво кормів, переробка сільськогосподарської продукції, торговельно-посередницькі послуги, зовнішньоекономічна діяльність. Але, не зважаючи на широке коло можливостей, реальна спеціалізація підприємства досить вузька і включає в себе лише виробництво зернових, кукурудзи та соняшнику.

Досить часто серед причин негативного стану виробництва зернових в Україні політики та господарники називають погіршенням умов торгівлі та нестачу капіталу для її розвитку. Однак це судження дещо поверхнєве. Названі складності є лише симптомами, які характеризують слабку маркетингову інфраструктуру по наданню засобів сільськогосподарського виробництва та неефективну реалізацію готової продукції. Мова йдеться про те, що не зважаючи на велику кількість комерційних структур, які займаються закупівлею сільськогосподарської продукції, виробники (зокрема аналізоване ФГ «Омельяненко») не в змозі істотно впливати на ціни, тому можна говорити про занижені ціни на готову продукцію. З іншого боку, ціни на добрива, засоби захисту рослин, енергоносії, техніку тощо виявляються занадто високими, тобто має місце ціновий диспаритет. Це призводить до суттєвого зниження прибутків виробника.

Як і більшість фермерських господарств, ФГ «Омельяненко» відчуває деякі труднощі в забезпеченні матеріально-технічними засобами виробництва, добривами, засобами захисту рослин, паливно-мастильними матеріалами. І хоча особливі проблеми матеріального забезпечення будь-яке сільськогосподарське підприємство відчуває на початку періоду свого становлення, якій для аналізованого ФГ вже минув, все одно ці проблеми існують і, в основному, пов'язані з пошуками постачальників матеріальних ресурсів, які пропонують найнижчі ціни. Тому підприємство має досить розгалужену мережу постачальників кожного виду матеріальних засобів, обираючи серед них тих, хто пропонує найбільш вигідні умови і кращу якість. Так постачальниками запчастини для сільгосптехніки є: фірми «Техагросервіс», «Агросоюз», «Агрокомплект», «Укравтозапчастина», «Харківавтозапчастина»; міндобрив:

«Укragробізнес», «Агроінвест»; паливно-мастильних матеріалів: «Кіровограднафтопродукт», «Рургруп», «Агросоюз».

Особливості галузі сільськогосподарського виробництва обумовлюють характер конкуренції між виробниками продукції. Обсяги реалізації зернових, а, отже, і прибутковість господарства залежить не тільки від вміння ефективно вести виробництво і реалізацію продукції, а також від об'єктивних факторів таких, як наприклад, природно-кліматичні та сезонні умови. Тому в сприятливі періоди високої врожайності зернових культур, коли пропозиція перевищує попит, суперництво зростає між всіма виробниками району та навіть області. Виграє той, хто швидше реалізує продукцію за вищою ціною, тому що з часом, в міру насичення ринку, ціна знижуватиметься. У періоди падіння врожайності – навпаки – зерно слід притримати, бо ціна на нього з часом зросте.

Останнім часом чи не найважливішим чинником конкуренції, особливо для сусідніх фермерів, стає оренда землі. Саме за її рахунок фермери мають можливість значно збільшувати площу свого землекористування. Основну частку загальної площі орендованої фермерами землі складуть частки (паї) місцевих селян. Дослідження показали, що у фермерських господарствах договори на оренду землі з власниками земельних часток (паїв) укладаються, як правило, строком від 2 до 5 років. Це свідчить про те, що власники паїв ще не ризикують передавати свою землю у користування фермерам на тривалий час, що пояснюється, очевидно, природною обережністю селян, їх бажанням добре вивчити надійність орендаря землі щодо виконання ним договірних зобов'язань, насамперед тих, які стосуються розрахунків за орендною платою. Наявність конкуренції між орендарями землі стає стимулюючим чинником укладення взаємовигідних договорів між селянами та орендарями землі. А на довгий термін договори оренди землі укладатимуться з тими фермерськими господарствами, які зобов'язуються виплачувати більшу суму орендної плати.

Не зважаючи на те, що ФГ «Омельяненко» виплачує найбільшу орендну плату, він не є більш конкурентоспроможним, між СВГ «Маяк» та МФГ Рибінського Б.Й. Справа в тому, що існує така закономірність: селяни охочіше здають в оренду землю тим фермерам, які розташовані у межах їхнього населеного пункту. Крім того, щоб мати реальні переваги перед конкурентами

та отримувати більші орендовані площі господарствам слід здійснювати орендну плату грошима та по можливості зменшувати долю розрахунків у натуральній формі.

Іще одним з основних чинників ефективності господарювання сільськогосподарського підприємства є його розмір. Слід зазначити, що ФГ «Омельяненко» наразі займає серед конкурентів найменші площі сільськогосподарських угідь, проте за роки існування інтенсивно їх нарощував, освоївши майже усі угіддя с. Іванівка. Взагалі, розмір господарства формується таким чином, щоб забезпечити раціональніше використання системи машин, повну зайнятість трудових ресурсів протягом року та гарантувати найбільшу віддачу на одиницю вкладеного капіталу.

ФГ «Омельяненко» порівняно успішно функціонує протягом більше, ніж 8-ми років. Усі труднощі, з якими зіткнулося господарство за короткий час свого існування мають серед інших одну скриту причину. Вона ще в повній мірі не виявила себе, але з часом може перейти в серйозну проблему. Мова йдеться про освіченість керівника та спеціалістів підприємства. Безперечно, голова ФГ є талановитим керівником, про що свідчать результати діяльності підпорядкованого йому господарства, які проаналізовано в даній кваліфікаційній роботі. Але він не має сільськогосподарської освіти і тому, на наш погляд, недостатньо обізнаний в питаннях організації та технології виробництва. Господарство не має в своєму розпорядженні й відповідних висококваліфікованих спеціалістів, хоч знаходиться у постійному їх пошуку. В планах підприємства залучити до роботи висококваліфікованого агронома. Крім того, керівники й спеціалісти фермерських господарств у сучасних умовах повинні постійно поповнювати свої знання з питань бізнес-планування, права, маркетингу, менеджменту, обліку тощо. Тільки за умови керованості високо освіченими спеціалістами, фермерські господарства України будуть високоефективними та займуть належне місце серед інших форм господарювання та сприятимуть вирішенню продовольчої проблеми.

2.2 Загальні результати діяльності підприємства

Для проведення комплексної оцінки результатів діяльності аналізованого господарства порівняємо отримані ним у 2023 році показники з аналогічними – середніми по району та тими, що отримали інші господарства, зокрема передове. Аналізуючи загальні результати господарської діяльності ми дотримувалися певної послідовності, рекомендованої в джерелі [23], і склали порівняльну таблицю економічних показників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Результати господарської діяльності ФГ «Омельяненко» в 2023 р.

Показники	Середній по району	Господарства		Відхилення показників ФГ «Омельяненко» від	
		СФГ «Маяк» (передове)	ФГ «Омелья-ненко»	середніх по району	передового госп-ва
1	2	3	4	5	6
Норма прибутку, %	22,1	27,5	49,7	+27,6	+22,2
Середньорічна вартість виробничих фондів на 100 га с/г угідь, тис грн,	2793,8	3809,5	2103,3	-690,5	-1706,2
у тому числі основних виробничих засобів	1897,1	2668,8	1847,9	-49,2	-820,9
Загальний чистий прибуток на 100 га с/г угідь, тис грн,	338,6	668,0	1045,5	+707,0	+377,5
у тому числі від реалізації продукції	329,4	658,8	984,5	+655,1	+325,7
Виручка від реалізації продукції на 100 га с/г угідь, тис грн	1442,7	2141,1	2092,0	+649,3	-49,1
Рентабельність виробництва реалізованої продукції, %	29,7	44,5	88,9	+59,2	+44,4
Валова продукція в середньореалізаційних цінах на 100 га с/г угідь, тис грн	1814,8	2501,0	2417,7	+603,0	-83,3
Виробничі витрати на 1 грн виручки від реалізації продукції, грн	4,7	4,2	3,2	-1,5	-1,0
Валова продукція на 100 га с/г угідь у порівняних цінах, тис грн	1680,6	2400,4	2287,5	+607,0	-112,9
Виробничі витрати на 100 га с/г угідь, тис грн	1113,3	1482,3	1107,5	-5,8	-374,8
Товарність продукції, %	79,5	85,6	86,5	+7,0	+0,9
Виробничі витрати на 1 грн валової продукції, грн	0,662	0,618	0,484	-0,178	-0,134

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
Оплата людино-дня, грн	705,2	729,6	844,2	+139,1	+114,7
Вироблено валової продукції на 1 грн вартості основних фондів, грн	0,89	0,90	1,23	+0,34	+0,33

Дані табл. 2.1 свідчать, що загальний результат діяльності аналізованого господарства перевищує відповідні показники передового господарства і більше, ніж у два рази є вищими порівняно із середніми по району.

Якщо порівняти, наприклад, показник загального рівня рентабельності, видно, що в середньому по району він склав 22,1%, у передовому господарстві – 27,5%, а у ФГ «Омельяненко» – 49,7%, а це вище від середнього рівня у 2,2 рази, а від показників передового на 80,7%, або в 1,8 рази. Таке відхилення зумовлене більш ефективним рівнем використання землі та виробничих фондів. Так, у ФГ «Омельяненко» у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь одержано 1045,5 тис грн прибутку, що перевищує середньорайонний показник більше, ніж в тричі та порівняно з передовим господарством – на 377,5 тис грн. До того ж слід відзначити, що перевищення прибутковості проти середньої по району відбулося в умовах гіршої забезпеченості досліджуваного ФГ основними та оборотними виробничими фондами. Так в середньому по району вартість виробничих фондів на 100 га сільськогосподарських угідь становила 2793,8 тис грн (у тому числі основних – 1897,1 тис грн), у той час в досліджуваному господарстві – 2103,3 тис грн (у тому числі основних – 1847,9 тис грн), що менше відповідно на 690,5 та 49,2 тис грн. Тому, можна стверджувати, що різниця між нормою прибутку зазначеного господарства і середнім показником по району пояснюється впливом такого фактору, як сума чистого доходу на 100 га сільськогосподарських угідь.

У тому випадку, якщо б ФГ «Омельяненко» мало основних фондів на ту ж суму, що і в середньому по району, то чистий дохід міг забезпечити зростання норми прибутку порівняно із середньорайонними не на 27,6%, а на 33,6% ($707,0 : 2103,3 \times 100$). Порівняно низька забезпеченість даного

господарства основними фондами проти середніх по району знизила можливий прибуток на 7,3% ($-690,5 \times 22,1 : 2103,3$).

Завдяки наведеному розрахунку можна зробити висновок, що низька оснащеність господарства виробничими фондами супроводжується відповідним зростанням їх використання, що позитивно впливає на фондівіддачу й норму прибутку господарства.

Не можна назвати позитивним прикладом дані щодо цього по передовому господарству. Вартість виробничих фондів на 100 га сільськогоспугідь тут становила 3809,5 тис грн, що перевищує середньорайонний рівень на 1015,7 тис грн, тобто рівень забезпеченості виробничими фондами передового господарства – вищий на 36,4%. Разом із тим, прибуток на одиницю сільськогоспугідь виявився більший за середній у 2 рази, у той час, як рентабельність цього господарства перевищувала середній лише на 5,4% і становила 27,5%.

Тож однією з найважливіших умов зміцнення економічної ефективності (результативності) діяльності кожного господарства є збільшення прибутку в розрахунку на одиницю площі продуктивних земельних угідь.

Як відомо, загальний прибуток складається не лише з реалізаційних, а й позареалізаційних результатів роботи підприємства. Проте головним об'єктом аналізу тут повинні виступати фінансові результати від реалізації продукції. На загальну суму прибутку від реалізації впливають обсяг реалізованої продукції та прибутковість її одиниці (різницею між ціною реалізації та собівартістю одиниці продукції).

Інакше кажучи, прибутковість одиниці продукції залежить від її собівартості та рівня рентабельності. З даних табл. 2.1 видно, що в аналізованому ФГ на рівень прибутку на одиницю площі земельних угідь позитивно впливали і виручка від реалізації, і рентабельність виробництва товарної продукції. Хоча, слід зауважити, що порівняно із середніми даними по району рентабельність виробництва реалізованої продукції аналізованого господарства вища майже втричі, тоді як загальна рентабельність (норма прибутку) – в 2,2 рази. З цього можна зробити висновок, що загальний рівень рентабельності господарства дає більш об'єктивну оцінку його діяльності

порівняно з рентабельністю виробництва (відношення прибутку до вартості виробничих фондів). Показник рентабельності виробництва реалізованої продукції є одним із найважливіших факторів підвищення норми прибутку.

Щодо передового господарства, то на отриманий ним прибуток на 100 га сільськогоспудіть у розмірі 6588,0 тис грн також мали позитивний вплив обидва вищезазначені фактори. Виручка від реалізації продукції з розрахунку на 100 га сільськогоспудіть тут становила 2141,1 тис грн, а рівень рентабельності її виробництва 44,5%. Відповідні показники у ФГ «Омельяненко» – 2092,0 тис грн і 88,9%, що свідчить про те, не зважаючи на незначну різницю у виручці від реалізації продукції з розрахунку на 100 га сільськогоспудіть (2,3%), рентабельність її виробництва в ФГ «Омельяненко» перевищує інше передове господарство майже вдвічі.

Важливим чинником зростання рівня рентабельності виробництва є зниження виробничих витрат і собівартості продукції. Про цей напрямок діяльності господарств свідчить показник витрат на 1 грн виручки. У ФГ «Омельяненко» цей показник становив 0,484 грн., тоді як середній по району – 0,662 грн., а в передовому господарстві – 0,618 грн. На рівень собівартості реалізованої продукції в основному впливає показник собівартості виробництва валової продукції. Перевіримо це на прикладі передового господарства, рівень витрат на 1 грн валової продукції якого становив 0,618 грн., що на 0,044 грн менше за середній показник по району. Слід зазначити, що на показник витрат на 1 грн товарної продукції впливають такі фактори, як структура реалізованої і валової продукції, а також різниця у структурі цих показників тощо.

Визначальним у питанні скорочення собівартості товарної продукції є зниження витрат на 1 грн валової продукції. У нашому аналізі обмежимося загальною оцінкою рівня собівартості продукції господарств.

Як зазначалося вище, головною умовою збільшення прибутковості діяльності господарства є нарощення обсягу реалізації продукції, а це, в свою чергу, залежить від обсягу виробництва валової продукції та від рівня її товарності (тобто долі товарної продукції в обсязі валової). З даних табл. 2.1 видно, що відхилення рівнів виручки на 100 га сільськогоспудіть обумовлювалась, в основному, різницею в обсягах виробництва валової

продукції. У ФГ «Омельяненко» на 100 га сільськогоспугідь валова продукція у порівняних цінах становила 2287,5 тис грн, що на 607,0 тис грн перевищувало середньорайонний показник, але на 112,9 тис. грн. було менше, ніж у передовому господарстві, товарність була вища і за середню – на 7,0%, і відносно кращого господарства – на 0,9%.

Висока товарність при досить високому рівні виробництва валової продукції – позитивне явище, яке слід підтримувати.

За словами М.І. Ковальчука, рівень товарності з урахуванням спеціалізації виробництва в основному залежить від обсягу валової продукції. Збільшення обсягу валової продукції має супроводжуватися й підвищенням рівня товарності [23, с. 35]. Це переконливо підтверджують дані передового господарства, в якому вартість валової продукції на 100 га сільськогоспугідь перевищує середні показники по району на 323,8 тис грн, а товарність – на 6,1% і складає 85,6%. Аналізоване господарство вийшло у 2023 році на ще кращі показники: не зважаючи на дещо нижчий, ніж у передового господарства (на 112,9 тис грн), рівень валової продукції на 100 га сільськогоспугідь, товарність його продукції все ж є вищою на 0,9%.

Вартість продукції, наведена в табл. 2.1 у фактичних цінах її реалізації. Проте не вся валова продукція вимірюється у таких цінах. Нереалізовану її частину оцінюють за фактичною собівартістю. Та навіть у такому вигляді показник валової продукції тісно пов'язаний із виручкою та прибутковістю господарства. Тому, при аналізі слід користуватися і показником обсягу валової продукції у порівняних цінах, і показником її вартості за фактичними цінами її реалізації.

«Обсяг валової продукції з розрахунку на одиницю площі земельних угідь являє собою основний показник рівня інтенсивності ведення господарства, який разом із витратами на одиницю площі характеризує процес інтенсифікації виробництва. Ці два показники у відповідному співвідношенні зумовлюють інші економічні показники, що характеризують рентабельність, собівартість та ефективність використання виробничих ресурсів» [23, с. 35].

Данні табл. 2.1 свідчать про те, що господарства, які досягли високого рівня виробництва валової продукції на одиницю площі земельних угідь, мають вищий рівень фондівіддачі, продуктивності праці, її оплати.

Аналіз загальних результатів діяльності ФГ «Омельяненко» дозволяє зробити наступні висновки. За рівнем виробництва валової продукції воно належить до категорії господарств, які мають показники, що перевищують середні по району. Крім того, високий рівень товарності виробництва й низька собівартість продукції ставлять його за показником рентабельності в ряду лідерів за економічною ефективністю діяльності. Проте ФГ «Омельяненко» ще має наблизитися до передового господарства району за показником валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь.

2.3 Оцінка рентабельності роботи господарства

В умовах ринкової економіки фінансові ресурси вкладаються у господарську діяльність переважно за критерієм максимуму прибутковості. Оскільки фінансові ресурси завжди обмежені певними обсягами, керівництво підприємства має обґрунтовувати свої рішення у сфері управління наявними коштами, порівнюючи витрати з прибутком, тим більше, що отриманий прибуток є джерелом нових вкладень і одержання нових прибутків, а також матеріального заохочення працівників.

Аналітична таблиця 2.2 характеризує показники рентабельності ФГ «Омельяненко» за період з 2021 по 2023 роки.

Таблиця 2.2 – Показники рентабельності ФГ «Омельяненко»

№ з/п	Показники	Позначення, формула	Роки		
			2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
	<u>I. Звітні показники</u> , тис. грн.				
1.	Середньорічний залишок капіталу, всього	К	7215,08	20449,03	41782,56
2.	у тому числі власний капітал	ВК	6730,13	19848,18	40618,07
3.	Балансовий прибуток	П	1338,95	12642,86	20772,33
4.	У тому числі чистий прибуток	ЧП	1338,95	12642,86	20772,33
5.	Прибуток від реалізації продукції	П _р	1287,1	12090,81	19562,09
6.	Собівартість реалізованої продукції	С _{рп}	3964,39	8376,52	21998,43
7.	Виручка від реалізації продукції	Q _{рп}	5250,88	20467,33	41559,91

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6
	<u>II. Розрахункові показники, %</u>				
1.	Рентабельність діяльності	$R_d = \Pi / K \times 100$	18,6	67,8	49,7
2.	Рентабельність діяльності тільки з урахуванням чистого прибутку	$R_{д'} = \text{ЧП} / K \times 100$	18,6	67,8	49,7
3.	Рентабельність власного капіталу	$R_{вк} = \Pi / B_{к} \times 100$	19,9	63,7	51,1
4.	Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком	$R_{вк'} = \text{ЧП} / B_{к} \times 100$	19,9	63,7	51,1
5.	Рентабельність продукції	$R_{п} = \Pi_{р} / C_{рп} \times 100$	32,5	121,3	88,9
6.	Рентабельність продажу	$R_{пр} = \Pi_{р} / Q_{рп} \times 100$	24,5	49,7	47,1

Показники табл. 2.2 свідчать про невеликий спад рентабельності діяльності господарства в 2023 році проти 2022 року. Слід зазначити, що аналізоване підприємство є юридичною особою, відноситься до 4-тої групи, працює за спрощеною системою оподаткування і сплачує кошти до бюджету не з прибутку, а з обороту, тому показники балансового і чистого прибутку співпадають.

Загальна рентабельність діяльності підприємства в звітному році (R_d) становила 49,7%, що на 12,1 пункти (19,6%) нижче рівня попереднього 2022 року, оскільки, збільшивши обсяг вкладеного капіталу (власного і позикового) удвічі, підприємство у звітному році спромоглося підвищити прибуток на 64,3%. Основна причина цього – спад у 2023 році проти базового (2022 р.) рівня рентабельності продукції підприємства (з 121,3% до 88,9%, тобто на 32,4 пункти). Зменшення показників складу рівнів рентабельності становить $(20772,33 - 12642,86) / 20772,33 \cdot 100 = 39,1\%$.

Порівнюючи динаміку показників рентабельності за весь період, що аналізується (2021-2023 рр.) можна зробити висновок, що їхнє різке підвищення у 2022 році порівняно з 2021 р. та невеликий спад в 2023 р. проти 2022 р. свідчить про деяку стабілізацію показників на досить прийнятному рівні. Причину таких коливань виявимо в подальшому аналізі.

2.4 Факторний аналіз балансового прибутку

Базою для аналізу балансового прибутку підприємства служить сума балансового прибутку, зафіксована у балансі доходів і видатків, тобто фінансовому плані підприємства. За даними «Звіту про фінансові результати» оцінимо виконання плану підприємства з балансового прибутку (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Показники діяльності ФГ «Омельяненко», тис грн

Показник	Роки	
	2022	2023
1. Виручка від реалізації товарної продукції	20467,33	41559,91
2. Витрати на виробництво реалізованої продукції	8376,52	21998,43
3. Адміністративні витрати	21,35	231,8
4. Комерційні витрати	–	–
5. Прибуток від реалізації товарної продукції (р.1–р.2–р.3–р.4)	12069,46	19330,29
6. Результат від іншої реалізації	–1905,64	+1142,65
7. Прибутки і збитки від позареалізаційних операцій	+2479,04	-
8. Балансовий прибуток (р.5+р.6+р.7)	12642,86	20772,33

Всього за 2023 рік господарство отримало прибуток на суму 20772,33 тис грн проти 12642,86 тис. грн. попередньому році, збільшення становило 8129,47 тис. грн., у тому числі за рахунок:

- а) збільшення прибутку від реалізації продукції +7260,83 тис грн;
- б) збільшення прибутку від іншої реалізації +878,24 тис грн;
- в) відсутність результатів від позареалізаційних операцій (–2479,04 тис грн).

На суму прибутку від реалізації товарної продукції впливають безпосередньо такі фактори:

- а) обсяг реалізації (продажу) товарної продукції;
- б) собівартість реалізованої продукції;
- в) структура реалізованої продукції, робіт послуг;
- г) ціни реалізації.

Алгоритм виявлення впливу цих факторів представлено у наведених нижче факторних моделях:

1. Зміна суми прибутку за рахунок зміни обсягу реалізації товарної продукції:

$$\Delta\Pi_1 = \Pi_{\text{баз}} \cdot \left(\frac{P_{\text{зв.б}}}{P_{\text{б}}} - 1 \right)$$

де $\Pi_{\text{баз}}$ – сума прибутку від реалізації товарної продукції у базовому році;

$P_{\text{зв.б}}$ – звітний обсяг виручки від реалізації продукції за 2023 рік у цінах базового 2022 року ($P_{\text{зв.б}}=47659,25$ тис. грн.);

$P_{\text{б}}$ – сума виручки від реалізації товарної продукції у базовому 2022 р.

2. Зміна суми прибутку від реалізації за рахунок збільшення собівартості товарної продукції:

$$\Delta\Pi_2 = C_{\text{зв.б}} - C_{\text{зв}}$$

де $C_{\text{зв.б}}$ – базова собівартість фактично реалізованої продукції, тис. грн.;

$C_{\text{зв}}$ – собівартість реалізованої продукції у звітному 2023 році.

1. Зміна суми прибутку від структурних зрушень у випуску і реалізації продукції:

$$\Delta\Pi_3 = (C_{\text{б}} - C_{\text{зв.б}}) - (P_{\text{б}} - P_{\text{зв.б}}) \cdot (1 - R_{\text{б}})$$

де $C_{\text{б}}$ – базова собівартість базового обсягу реалізації продукції, тис. грн.;

$R_{\text{б}}$ – базова рентабельність продажів.

2. Зміна суми прибутку від зміни середньозважених цін на реалізовану товарну продукцію у базовому 2022 році:

$$\Delta\Pi_4 = P_{\text{з}} - P_{\text{зв.б}}$$

Отже, фактори, які вплинули на формування прибутку від реалізації на ФГ «Омельяненко» у звітному 2023 році, визначаються у таких розмірах:

$$\Delta\Pi_1 = 12069,46 \cdot \left(\frac{47659,24}{20467,33} - 1 \right) = +16034,95 \text{ тис. грн.};$$

$$\Delta\Pi_2 = 19505,42 - 21998,43 = -2492,89 \text{ тис. грн.};$$

$$\begin{aligned} \Delta\Pi_3 &= (8376,52 - 19505,42) - (20467,33 - 47659,24) \cdot \left(1 - \frac{12069,46}{20467,33} \right) = \\ &= +19,83 \text{ тис. грн.}; \end{aligned}$$

$$\Delta\Pi_4 = 41559,91 - 47659,24 = -6099,09 \text{ тис. грн.}$$

Баланс факторів: $16034,95 - 2492,89 + 19,83 - 6099,09 = +7257,84$ тис. грн.

Отже, збільшення суми прибутку від реалізації продукції у 2023 році обумовлене, в основному зростанням обсягу реалізації товарної продукції у порівнянні з базовим 2022 роком, а також, в незначній мірі, структурними зрушеннями у випуску та реалізації продукції.

Але значна сума прибутку недоотримана через здешевлення середньозважених цін на товарну продукцію (зокрема на такі культури, як ячмінь, соняшник, кукурудза). Спостерігається також негативний вплив на прибуток зростання собівартості товарної продукції, що пов'язано зі збільшенням витрат по орендній платі за земельні частки (паї) в 3,2 рази порівняно з 2022 роком, а також витрат на обробіток посівів від шкідників.

Балансовий прибуток у 2023 році складався з прибутку від реалізації товарної продукції та прибутку від іншої реалізації. Інші прибутку та збитки були відсутні. У той же час, в 2022 році підприємство мало збитки від іншої реалізації (надання послуг орендарям), які, зрештою, було компенсовано прибутком від позареалізаційних операцій (надання послуг та сільгосптехніки в оренду сусіднім господарствам).

Ефективність роботи підприємства значною мірою залежить від якості управлінських рішень стосовно використання одержаного прибутку. Приймаючи ці рішення, власник повинен всебічно зважити напрямки першочергових вкладень фінансових ресурсів, виходячи з фінансового стану підприємства, рівня його матеріально-технічної бази, соціального розвитку колективу, можливостей прибуткового розміщення коштів у грошово-кредитній сфері тощо.

У таблиці 2.4 за даними річного звіту ФГ «Омельяненко» наведено показники, що характеризують стан використання прибутку.

У 2023 році господарство мало в своєму розпорядженні прибутку на суму 3713,3 тис. грн., що на 71,5% більше в порівнянні з попереднім 2022 роком. При цьому на виробничо-технічний розвиток спрямовано 849,8 тис. грн., що становить 22,9% чистого прибутку проти 380,9 тис. грн. в минулому 2022 році (17,6% до чистого прибутку). Це свідчить про збільшення витрат за цим напрямком, але у пропорції, значно меншій від загального зростання суми чистого прибутку.

Таблиця 2.4 – Показники використання прибутку, тис. грн.

Показник	2022 рік	2023 рік
1. Невикористаний прибуток на початок року	12642,86	20772,33
2. Чистий прибуток	451,4	1290,15
3. Невикористаний прибуток на кінець року	12642,86	20772,33
4. Сума прибутку до розподілу (р.1+р.2+р.3)	115,9	588,65
5. З суми р.4 використано на:		
а) виробничо-технічний розвиток;	2323,49	5184,39
б) соціальний розвиток;	—	—
в) матеріальне заохочення;	—	—
г) приріст нормативу власних оборотних коштів;	10729,9	17463,69
д) інші витрати.	—	—

Основна частина прибутку і в 2022, і в 2023 році була спрямована на збільшення нормативу власних оборотних коштів: 10729,9 тис. грн. (81,2% до чистого прибутку) в 2022 році та 17463,69 тис. грн. (77,1% до чистого прибутку) в 2023 році. Даний факт позитивно вплинув на ліквідність та поточну платоспроможність підприємства.

Інші можливі напрямки використання прибутку не фінансувалися в аналізованому періоді.

2.5 Аналіз ефективності використання матеріальних факторів виробництва

Прибуток і рентабельність підприємства, його конкурентоспроможність на ринку значною мірою залежить від спроможності розпорядитися своїм капіталом за попередній період діяльності, включаючи аналізований період. Мається на увазі створення впровадження вискоєфективних знарядь праці, прогресивної технології, сприятливих умов праці, рівень механізації і автоматизації виробництва, організації і управління ним. Тому пошук резервів подальшого зростання ефективності роботи підприємства має базуватися на оцінці показників, що характеризують окреслені сторони його діяльності.

У табл. 2.5 наведено дані державної звітності ФГ «Омельяненко» за період з 2021 по 2023 рік.

Таблиця 2.5 – Дані державної звітності ФГ «Омельяненко», тис грн

Показник	Дані по роках: на початок року на кінець року		
	2021	2022	2023
1. Статутний фонд	<u>2332,6</u> 2942,6	<u>2332,6</u> 2332,6	<u>2332,6</u> 2332,6
2. Загальна сума власного і позикового капіталу	<u>6114,0</u> 6730,1	<u>6730,1</u> 19848,2	<u>19848,2</u> 40618,1
3. Основні засоби:			
- залишкова вартість	<u>2097,8</u> 2710,8	<u>2710,8</u> 5812,1	<u>5812,1</u> 11648,6
- первісна вартість	<u>2497,3</u> 3381,8	<u>3381,8</u> 6934,5	<u>6934,5</u> 14060,5
- знос	<u>399,6</u> 671,0	<u>671,0</u> 1122,4	<u>1122,4</u> 2411,9
4. Нематеріальні активи:			
- залишкова вартість	—	—	<u>—</u> 3,1
- первісна вартість	—	—	<u>—</u> 3,1
5. Незавершені капітальні вкладення (незавершене будівництво)	<u>—</u> 91,5	<u>91,5</u> —	—
6. Запаси та затрати	<u>3403,2</u> 3394,0	<u>3394,0</u> 9971,7	<u>9971,7</u> 21522,6
7. Середньооблікова чисельність персоналу, чол.	20	35	46

Порівняння динаміки показників за аналізований період свідчить про те, що підприємство з року в рік збільшує наявний (власний та позиковий) капітал: в 2021 році – на суму 616,1 тис. грн.; в 2022 році – на 13118,7 тис. грн.; в 2023 році – на 20769,3 тис. грн. Якщо в 2021 році майже весь приріст капіталу було спрямовано на збільшення основних засобів (533,8 тис. грн., або 86,6% приросту), а решта (91,5 тис. грн.) – на капітальне будівництво, то в наступні два роки спостерігається різке збільшення запасів і затрат.

Приріст капіталу в основному розподілявся у виробничі запаси і у меншій частині – в основні засоби (відповідно 6577,6 тис. грн. і 3312,3 тис. грн. – в 2022 р. та 11246,0 тис. грн. до 7126,0 тис. грн. – в 2023 р.). Капітальне будівництво, розпочате в 2021 р., було завершене в наступному 2022 р. І лише в 2023 р. господарство на незначну суму (3050 грн.) придбало обчислювальної техніки, що необґрунтовано була включена до статті балансу «нематеріальні активи».

Вартість основних засобів на одного працівника підприємства становила на кінець 2021 р. – 135,5 тис. грн. (2710,8/20), на кінець 2022 р. – 166,1 тис. грн.

(5812,1/35), на кінець 2023 р. – 253,2 тис. грн. (11648,6/46). Тобто спостерігається зростання даного показника в результаті перевищення темпу приросту залишкової вартості основних засобів над темпами приросту середньооблікової чисельності персоналу.

У 2023 р. намітилася тенденція старіння основних засобів: в 2022 р. процент зносу їх становив 16,2% (1122,4/6934,5), у звітному році – 17,2% (2411,9/14060,5).

Важливою характеристикою матеріально-технічної бази є віковий склад активної частини основних засобів, тобто сільськогосподарської техніки. Дані, наведені в табл. 2.6, дають змогу визначити як середній вік усієї техніки господарства, так і окремих її видів за формулою:

$$t_c = \frac{\sum t_i q_i}{Q}$$

де t_i – середньоарифметичне значення відповідного інтервалу в роках;

q_i – кількість машин відповідної вікової групи;

Q – загальна кількість одиниць техніки.

Таблиця 2.6 – Дані для розрахунку вікового складу техніки господарства

Вид техніки	Вікова група, років					
	до 1	1 – 3	3 – 5	5 – 7	понад 7	Всього
Трактори	3	2	-	2	-	7
Комбайни	2	5	1	-	-	8
Вантажні автомобілі	3	2	-	1	-	6
Цистерна	-	1	-	-	-	1
Косилки	2	1	-	-	-	3
Жатка	-	1	-	-	-	1
Борона	1	-	-	-	-	1
Диск	2	-	-	-	-	2
Вантажчик кормозбиральний	-	1	-	-	-	1
Зернометач	-	1	-	-	-	1
Культиватор	1	-	-	-	-	1
Разом	14	14	1	3	-	32
Питома вага, %	43,8	43,8	3,1	9,4	-	100

Аналізуючи дані про віковий склад сільськогосподарської техніки, треба зважати на те, що середній термін її експлуатації до 5 років, в сучасних умовах розвитку технічного прогресу, є оптимальним. Питома вага техніки, що експлуатується більше цього терміну в ФГ «Омельяненко» складає 9,4%, з них

2 трактори ДТ-75 і МТЗ-80 та автомашина МАЗ, придбані у частково зношеному стані в 2007 році. Хоча для умов вітчизняних фермерських господарств дана техніка далеко не вважається застарілою.

Отже, середній термін служби сільгосптехніки, яка належить господарству становить:

$$t_c = \frac{0,5 \cdot 14 + 2,0 \cdot 14 + 4,0 \cdot 1 + 6,0 \cdot 3}{32} = 1,8 \text{ року}$$

Той факт, що ФГ «Омельяненко» має в своєму розпорядженні досить нову техніку має підвищити його ефективність. Занепокоєння викликає те, в яких умовах вона зберігається. Адже через відсутність гаражних будівель фермери вимушені тримати техніку під відкритим небом, через що вона швидко виходить з ладу.

Для оцінки технічного рівня сільгоспвиробництва на підприємстві проаналізуємо динаміку показників, які характеризують технічну озброєність праці, фондоозброєність і енергоозброєність робітників.

Отримані результати зведено до табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Оцінка технічного рівня та показників використання основних засобів

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
1. Виручка від реалізації товарної продукції, тис грн	5250,9	20467,3	41559,9
2. Основні засоби, тис. грн.:			
а) залишкова вартість	2710,8	5812,1	11648,6
б) середньорічна вартість	2939,6	5158,2	10497,5
3. Середньооблікова чисельність робітників, осіб	20	35	46
4. Енергетична потужність техніки, к.с.	760	1815	3024
5. Коефіцієнт фондоозброєності робітників тис грн/ос. (р.2а : р.3)	147,0	147,6	228,1
6. Коефіцієнт енергоозброєності робітників, к.с./ос. (р.4 : р.3)	38	51,8	65,7
7. Фондовіддача (р.1 : р.2б)	1,8	4,0	4,0

2.6 Аналіз використання трудових ресурсів підприємства

Для характеристики стану використання трудових ресурсів на підприємстві проаналізуємо показники, пов'язані з рухом, якістю робочої сили, її вартістю та продуктивністю.

У таблиці 2.8 наведено дані про роботу ФГ «Омельяненко» за останні 3 роки у цінах звітного 2023 року.

Таблиця 2.8 – Дані про роботу ФГ «Омельяненко»

№ з/П	Показник	Роки		
		2021	2022	2023
1.	Загальна площа землі (рілля), га	535	1007	1987
2.	Обсяг реалізованої продукції у зіставних цінах, тис. грн.	5250,9	20467,3	41559,9
3.	Середньооблікова чисельність персоналу, осіб	20	35	46
4.	Коефіцієнт використання земельної площі, грн./га (р.2 : р.1)	9814,7	20325,0	20915,7
5.	Виробіток продукції на одного працівника, тис. грн./ос. (р.2 : р.3)	262,5	584,8	903,5

Наведені дані свідчать про те, що господарство за аналізований період невинно збільшувало кількість зайнятих працівників. Порівняно з 2022 роком чисельність персоналу підприємства в 2023 році збільшилася на 31,4%, обсяг випуску продукції – вдвічі (за рахунок зростання посівних площ також майже вдвічі).

Виробіток продукції на одного працівника підвищився за цей період на 54,4% при тому, що коефіцієнт використання земельної площі збільшився лише на 3%. Взагалі спостерігається стабільне зростання виробітку разом з ростом чисельності та обсягу випуску продукції. Так, в 2022 р. виробіток зріс більше, ніж вдвічі проти 2021 р. при збільшенні чисельності на 15 осіб (на 75%).

Чисельність персоналу в господарстві підвищується за рахунок прийому на роботу робітників.

Проаналізуємо показник продуктивності праці – головний фактор зростання обсягів виробництва, найважливішу характеристику ефективності використання трудових ресурсів підприємства (табл. 2.9).

Наведені дані свідчать про те, що за звітний рік підприємство спромоглося досягти підвищення продуктивності праці (випуск продукції у розрахунку на одного працівника) порівняно з базовим роком на 54,4%. Продуктивність праці на одного робітника збільшилася на 51,0%. Більш високі темпи зростання продуктивності праці у розрахунку на одного працівника порівняно з продуктивністю праці одного робітника є результатом зміни на користь робітників структури працюючих.

Таблиця 2.9 – Дані для аналізу продуктивності праці

Показник	Роки		Звітний рік до базового, %	+/-
	Базовий 2022	Звітний 2023		
Реалізована продукція у зіставних цінах, тис. грн.	20467,3	41559,9	203,1	+21092,6
Середньооблікова чисельність персоналу, осіб у тому числі робітників	35	46	131,45	+11
	29	39	134,5	+10
Середньорічний виробіток, тис. грн.:				
- одного працівника	584,8	903,5	154,5	+318,7
- одного робітника	705,8	1065,6	150,9	+359,8
Питома вага робітників у середньообліковій чисельності персоналу, %	82,9	84,8	102,3	+1,9

Представивши обсяг випущеної продукції як функцію від середньорічної кількості працівників і продуктивності праці одного працівника, методом різниць можна визначити, як на нього вплинули ці фактори.

За звітний рік випуск продукції порівняно з базовим роком зріс на 21092,6 тис. грн., у тому числі за рахунок приросту чисельності персоналу – на 6432,8 тис. грн. ($11 \times 584,8$), за рахунок зростання продуктивності праці – на 14660,2 тис. грн. ($318,7 \times 46$) (незначна розбіжність за рахунок округлень). Таким чином, у звітному році підприємство забезпечило приріст обсягу виробництва переважно за рахунок інтенсивного фактора – зростання продуктивності праці, хоча вплив екстенсивного фактора – зростання чисельності персоналу – був також істотним.

Вплив зміни питомої ваги робітників у складі персоналу підприємства на обсяг виробництва можна обчислити, представити його (Т) як:

$$T = Ч \cdot V_{\text{пр.роб}} \cdot d_{\text{роб}}$$

де Ч – середньооблікова чисельність персоналу, осіб;

$V_{\text{пр.роб}}$ – виробіток продукції на одного робітника;

$d_{\text{роб}}$ – питома вага робітників у складі персоналу підприємства.

Способом ланцюгових підставок можна визначити вплив цих факторів на обсяг випуску продукції, тис. грн.:

- а) базовий рік : $35 \times 0,829 \times 705,8 = 20478,787$;
- б) 1-й умовний показник: $46 \times 0,829 \times 705,8 = 26914,977$;
- в) 2-й умовний показник: $46 \times 0,848 \times 705,8 = 27531,846$;
- г) звітний рік: $46 \times 0,848 \times 1065,6 = 41566,925$.

Таким чином, збільшення обсягу реалізованої продукції на суму 21092,6 тис. грн. було результатом:

- збільшення кількості працюючих:
 $26014,977 - 20478,787 = 5536,19$ тис. грн.;
- зростання питомої ваги робітників у складі персоналу:
 $27531,846 - 26914,977 = 616,869$ тис. грн.;
- зростання продуктивності праці робітників:
 $41566,925 - 27531,846 = 14035,079$ тис. грн.

На основі цих даних можна зробити висновок про те, що річний фонд робочого часу на одного працівника є доволі високим і становить 2016 год. (28224 людино-годин). Попередній аналіз (табл. 2.1) показав, що за показником оплати одного людино-дня ФГ «Омельяненко» випереджає не лише відповідний середньорайонний показник (на 139 грн), а й основного конкурента (на 114,6 грн).

Оплата праці робітникам господарства здійснюється за акордно-преміальною системою. На виконанні польових механізованих робіт тарифні ставки підвищуються на 50%, а за виконання складних трудомістких процесів на вирощування сільськогосподарських культур вони подвоюються (підготовка ґрунту і сівба, збирання врожаю). Крім того, розробляється система показників заохочення якісного проведення цих робіт у стислі строки.

Для того, щоб краще зрозуміти розподільчі відносини у господарстві проаналізуємо структуру операційних витрат (табл. 2.10).

У 2022 році в господарстві намітилася тенденція до зниження питомої ваги матеріальних витрат у загальному обсязі. І хоч в 2023 р. спостерігається незначне їх збільшення, можна стверджувати, що цей рівень залишається майже постійним.

Таблиця 2.10 – Структурні аспекти оплати праці ФГ «Омельяненко» за роками

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
1. Виробіток продукції на одного працівника, тис. грн./ос.	262,5	584,8	903,5
2. Темпи зміни продуктивності праці, %	100	222,8	154,5
3. Всього операційних витрат, тис. грн.	1710,4	9983,9	27075,5
у тому числі : матеріальні витрати, тис. грн.	1024,8	5257,0	14469,2
їх питома вага, %	59,9	52,7	53,4
4. Питома вага оплати праці в собівартості продукції, %	16,1	13,2	13,2

Негативною є тенденція до зменшення частки оплати праці. Не зважаючи на зростання продуктивності праці в 2022 році порівняно з попереднім 2021 р. на 41,5%, питома вага оплати праці в загальній собівартості продукції знизилася на 22%, залишившись на тому самому рівні і в 2023 році. Може саме цим пояснюється деяке уповільнення темпів зростання продуктивності праці за звітний період.

Отримуючи високий дохід, господарство спрямовує його на розширене відтворення, поповнюючи машино-тракторний парк та розширюючи посівні площі. Але за цією гонкою не слід забувати про рядових робітників, що забезпечують цей дохід.

Підприємство не має заборгованостей перед працівниками з заробітної плати; розраховується з ними, на відміну від інших господарств району, не лише бартером, а й грошовою готівкою, і, як вже було сказано, має найвищі серед сусідніх господарств показники оплати одного людино-дня. Все це, безумовно, є позитивним. Але дані факти не дають підстави керівництву стримувати подальше зростання заробітної плати.

2.7 Аналіз обсягу виробництва продукції та її собівартості

Для структурної оцінки обсягів виробництва продукції ФГ «Омельяненко» в натуральних одиницях проаналізуємо дані табл. 2.11.

Як вже йшлося вище, підприємство спеціалізується на рослинництві, а саме: вирощуванні зернових та соняшнику. В 2023 році разом зі збільшенням посівних площ (порівняно з 2022 р. на 85,6%) не лише зросли обсяги реалізації продукції, але й відбулися структурні зрушення номенклатури посівних культур. Дещо знизилась доля посівів озимої пшениці, хоча загальна площа її

посіву зросла на 44,4%. Проса було посіяно в 2023 р. вдвічі менше, але на відміну від 2022 р., коли врожай проса загинув, в 2023 р. його було зібрано. Подібно до пшениці, знизилася й питома вага посівів соняшнику з 27,8% до 19,5% від загальної площі, хоча наявна площа в гектарах стала більшою на 30,2%. Позитивним є факт зростання врожайності майже всіх культур.

Таблиця 2.11 – Обсяги виробництва продукції рослинництва ФГ «Омельяненко»

Культури	2022 рік			2023 рік		
	Зібрана площа, га	Вало- вий збір, ц	Урожай- ність, ц/га	Зібрана площа, га	Валовий збір, ц	Урожайні- сть, ц/га
	% до загальної			% до загальної		(+,-) до 2022 р.
1. Зернові всього	440	11437	29,0	910	29004	31,9
у тому числі	72,2			80,5		+5,9
пшениця озима	277	6780	24,5	400	14400	36,0
	45,5			35,4		+11,5
ячмінь ярий	70	1750	25,0	230	7790	33,9
	11,5			20,4		+8,9
кукурудза на зерно	48	2632	54,8	130	8198	63,0
	7,9			11,5		+8,2
овес	5	75	15,0	40	1154	28,9
	0,8			3,5		+13,9
гречка	20	200	10,0	100	500	5,0
	3,3			8,8		-5,0
просо	169	-	-	10	350	35,0
	27,8			0,9		+35,0
2. Технічні куль- тури (соняшник)	169	3042	18,0	220	3077	14,0
	27,8			19,5		-4,0
Загальна посівна площа	609	-	-	1130	-	-
	100			100		

Виключення складає лише гречка та соняшник, це пов'язане з тим, що дані культури висівалися на тих самих площах де вони вирощувалися в минулому році. Соняшник (як зрештою і зернові) – це високоліквідна культура, яка, на жаль, інтенсивно мінералізує ґрунти, виснажує їх, руйнує структуру. Тому вкрай важливо не збільшувати в майбутньому посівні площі під соняшником. Приносячи сьогочасні високі прибутки, дана культура у найближчій перспективі вимагатиме від господаря додаткових коштів на відновлення тих площ, де її вирощували.

У 2023 році собівартість 1 т продукції істотно зросла порівняно з 2022 р. майже по всіх культурах. Особливо різким це зростання було по соняшнику: більш ніж в 2,5 рази. За словами головного бухгалтера підприємства,

збільшення витрат на виробництво було викликане зростанням в 2023 р. порівняно з 2022 р. орендної плати за земельні частки (паї), витрат на ПММ (паливно-мастильні матеріали), а також додатковими витратами на обробіток посівів від шкідників.

2.8 Аналіз фінансового стану ФГ «Омельяненко»

Фінансова діяльність сільськогосподарського підприємства передбачає сукупність операцій з надходження і витрачення засобів у вартісній оцінці та використання їх у процесі виробництва й реалізації продукції. Аналіз фінансового стану ФГ здійснюється з метою поліпшення організації фінансів і підвищення ефективності їх використання.

Оцінку структури власних і позикових коштів проведемо у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Структура пасивів ФГ «Омельяненко» за 2023 р.

Коефіцієнт	На початок року	На кінець року	Відхилення (+,-)
фінансової незалежності	97,1	97,2	+0,1
фінансової залежності	2,9	2,8	-0,1
фінансування	3,0	2,9	-0,1
довгострокового залучення коштів	-	-	-

Структуру джерел коштів оцінюємо за коефіцієнтами: фінансової незалежності, фінансування тривалості залучення коштів, зокрема довгострокового.

Коефіцієнт фінансової незалежності показує питому вагу власних коштів у загальній сумі джерел фінансування:

$$K_{\text{фн}} = \frac{\text{Джерела власних та прирівняних до них коштів}}{\text{Джерела власних та прирівняних до них коштів} + \text{позики} + \text{інші залучені кошти}}$$

Коефіцієнт фінансування показує, скільки залучених коштів підприємство використало на 1 грн., вкладену в активи власних коштів:

$$K_{\text{ф}} = \frac{\text{Позики} + \text{інші залучені кошти}}{\text{Джерела власних коштів}}$$

Коефіцієнт фінансової залежності показує питому вагу залучених коштів у загальній сумі джерел фінансування:

$$K_{\text{фз}} = \frac{\text{Позики} + \text{інші залучені кошти}}{\text{Валюта балансу}}$$

Коефіцієнт довгострокового залучення коштів показує частку довгострокових позичок у фінансуванні активів підприємства:

$$K_{\text{дзк}} = \frac{\text{Довгострокові позики}}{\text{Власні кошти} + \text{залучені кошти}}$$

Якщо коефіцієнт фінансової незалежності дорівнює або більше 0,5, цього цілком достатньо. Решта показників є похідними від даного, їх розрахунок поглиблює уяву про структуру коштів підприємства.

За даними балансу власний капітал на кінець звітного періоду збільшився вдвічі (40496,1/19848,2). Такими ж були темпи росту залученого капіталу (1174,3/600,9). Тому коефіцієнт незалежності залишається досить високим і майже незмінним. Значення інших коефіцієнтів зменшилось також на 0,1 пункти, що свідчить про стабільно низьку фінансову залежність підприємства від зовнішніх інвесторів. Отже ринкова стійкість ФГ «Омельяненко» є високою.

Рівень платоспроможності підприємства оцінюємо за даними балансу та на підставі характеристики ліквідності оборотних активів, тобто часу, потрібного для перетворення їх у готівку. Ліквідація балансу – один з критеріїв оцінки фінансового стану товариства. Поняття платоспроможності і ліквідності дуже близькі, але друге більш повне. Ліквідність характеризує не тільки поточний стан розрахунків, а й перспективу. Високоліквідними засобами є кошти господаря, оскільки вони в будь-який час можуть бути використані на оплату заборгованості. Наступними за ступенем ліквідності активами є цінні папери та термінова дебіторська заборгованість. Ще менш ліквідними слід вважати вартість готової продукції, яка ще має бути реалізована, і вартість запасів матеріальних цінностей.

При оцінці ліквідності балансу використовують такі коефіцієнти: абсолютної ліквідності, проміжний, загальний, самофінансування.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності розраховується як відношення суми коштів до всієї суми короткострокових позик підприємства). Його значення вважається достатнім, якщо він вище 0,25-0,30. Якщо господарство на поточний момент може на 25-30% погасити всі свої борги, то його платоспроможність вважають нормальною.

Проміжний коефіцієнт ліквідності дорівнює частці суми коштів, готової продукції, дебіторської заборгованості до суми короткострокових позик підприємства. Теоретично виправдані оцінки цього коефіцієнта лежать в діапазоні 0,7-0,8.

Загальний коефіцієнт ліквідності розраховують як відношення всієї суми поточних активів, включаючи запаси і незавершене виробництво, до загальної суми короткострокових зобов'язань. Даний коефіцієнт дає характеристику достатності оборотних засобів для погашення боргів протягом року. Світовий досвід показує, що значення цього коефіцієнта оптимальне в межах 2-2,5. Цілком задовільні результати можуть бути й при значно меншому, але більшому за одиницю значенні показника.

Коефіцієнт самофінансування – відношення суми прибутку і амортизації до загальної суми внутрішніх та зовнішніх джерел фінансових доходів. Він показує ступінь, з яким підприємство самостійно фінансує свою діяльність відносно створеного багатства.

При розрахунку даних коефіцієнтів (табл. 2.13) перевагу надають проміжному. Його ще називають коефіцієнтом критичної оцінки ліквідності.

Таблиця 2.13 – Показники ліквідності ФГ «Омельяненко» за 2023 рік

Показник	На початок року	На кінець року	Відхилення (+,-)
Абсолютний	0,2	0,1	-0,1
Проміжний	1,46	1,78	+0,32
Загальний	2,74	4,87	+2,13
Самофінансування	1,152	1,265	+0,113

За аналізований період значення всіх коефіцієнтів (крім абсолютної ліквідності) перевищують свої норми, що свідчить про їхню умовну величину. Значення показника абсолютної ліквідності свідчить, що за звітну дату лише 10% короткострокових платіжних зобов'язань підприємство може негайно погасити. Але з цього не випливає, що ФГ «Омельяненко» має низький рівень платоспроможності, якщо врахувати, що строки погашення заборгованості настають не одночасно, а протягом певного періоду.

Великі значення проміжного і загального коефіцієнтів ліквідності свідчать, що господарство має незначні платіжні зобов'язання як на початок,

так і на кінець року. Показник загальної ліквідності доводить, що ліквідна вартість оборотних засобів була у 2,74 рази на початок року і у 4,87 рази на кінець року більшого, ніж платіжні зобов'язання підприємства.

Мобілізуючи незначну частку оборотних засобів на звітну дату, господарство може повністю покрити платіжні зобов'язання, після чого в його активі залишається ще велика частина оборотних засобів.

Крім того, аналіз доводить, що ФГ «Омельяненко» може сміливо збільшувати залучені позикові кошти для розвитку, не боячись втратити своєї фінансової стійкості. Тому важливого значення набуває вивчення можливостей перспективної платоспроможності підприємства, для чого слід враховувати очікувані надходження чистого прибутку.

3. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Вибір методу оцінки рівня ефективності діяльності ФГ «Омельяненко»

Ефективна діяльність підприємства є запорукою формування його конкурентної переваги в довготривалій перспективі, визначає його позиції на ринку в умовах нестабільності ділового бізнессередовища й жорсткої конкуренції. Успішність управління цією діяльністю залежить перш за все від здатності керівництва обрати правильний напрямок визначення важелів і резервів її підвищення, а також забезпечення таких складових, як: прибутковість, фінансова стійкість, досягнення достатнього технічного, технологічного та організаційного рівнів виробництва, конкурентоспроможність тощо.

Дедалі все більше наростаючі значимість ефективного функціонування сільгосппідприємств та інтерес до нього з боку науковців і практиків визначає важливість знаходження і застосування адекватних підходів до її оцінки, які б враховували особливості функціонування і специфіку аграрного бізнесу.

Як зазначалося в розд. 1.2 кваліфікаційної роботи, у науковій літературі існує велика кількість методичних підходів до оцінки ефективності діяльності підприємства. Більшість з них є комплексними і передбачають використання безлічі показників, що характеризують різні аспекти діяльності суб'єкта господарювання. Складність цих систем оцінювання викликає сумнів щодо доцільності їх використання невеликими агропідприємствами. Крім того, вважаємо, що деякі показники, оцінку яких передбачають дані системи, дуже мало або взагалі не пов'язані з категорією ефективності діяльності підприємства. Зокрема, викликає сумнів показник якості продукції, який потрапив до числа основних інтегральних показників відповідно до деяких методик, оскільки категорії «якість» та «ефективність» характеризують різні аспекти конкурентоспроможності підприємства. Як показує практика, «підприємство може бути високоефективним, виробляючи продукцію відносно низької якості, і, навпаки, бути низькоефективним, виробляючи високоякісну продукцію» [17, с. 79].

Щодо інших підходів, що у дослідженні ефективності діяльності підприємства обмежуються оцінкою невеликого числа показників (наприклад, показників рентабельності), то вони, зосереджуючись на максимізації прибутковості, ігнорують соціальні аспекти його діяльності. Втім забезпечення добробуту працівників, їх соціальний захист може істотно підвищити ефективність діяльності підприємства.

Для вибору потрібного нам методу оцінки, насамперед, необхідно обрати критерій ефективності, під яким зазвичай розуміють «міру пізнання сутності ефективності, за якою роблять її кількісну оцінку, або категорію, яка вказує на підстави для оцінки ефективності та є її мірилом» [17].

Утім, тут серед науковців також переважає багатокритеріальний підхід, прихильники якого до критеріїв ефективності діяльності підприємства відносять безліч показників та характеристик, зокрема: інноваційність, продуктивність, якість, прибутковість, економічність, ринкові позиції тощо. Аргументуючи свою позицію багатогранністю та багатоаспектністю діяльності підприємства, вони пропонують критерії, які у більшості своїй не мають відношення до ефективності або навіть вступають у протиріччя один з одним.

Крім згаданих вище недоліків, багатокритеріальний підхід ускладнює процес оцінки ефективності, інтерпретацію її результатів та досягнення мети оцінювання, а саму оцінку робить недоречною, особливо в умовах обмеженості ресурсів агропідприємства.

Умови та специфіка функціонування сільгосппідприємств вимагають спеціальних критеріїв оцінки ефективності їх діяльності.

Вважаємо, що *ефективність діяльності малого або середнього підприємства агробізнесу* характеризує його здатність створювати та максимізувати додану вартість, забезпечуючи при цьому економічні та соціальні інтереси його власників та працівників. Подібне визначення стосовно підприємств малого та середнього бізнесу надали автори [17].

Звідси, основним критерієм оцінки ефективності діяльності агропідприємства має бути саме додана вартість. Для її інтерпретації та можливості порівняння у динаміці за періодами роботи та з іншими підприємствами (конкурентами) необхідно розробити систему відповідних

показників. За основу приймемо систему показників оцінки ефективності діяльності підприємств малого і середнього бізнесу, запропоновану авторами [17]. Для її адаптації до використання невеликими аграрними підприємствами (фермерськими господарствами) необхідно, на нашу думку, деякі показники визначати у розрахунку на 100 га сільгоспугідь. Оскільки дана методика передбачає їх зіставлення з аналогічними у конкурентів та середніми по району, а порівнювані господарства мають різні посівні площі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Система показників оцінки ефективності діяльності агропідприємства (АП)

№	Назва показника	Формула	Значення
1.	Абсолютна додана вартість на 100 га сільгоспугідь	$ДВ_a = \frac{(П_p + 3П_p + СВ_p) \cdot 100}{S_{cy}}$ де S_{cy} – площа сільгоспугідь агропідприємства, га	Характеризує річний розмір доданої вартості АП у грошовому вимірі, що складається з річного прибутку до оподаткування $П_p$, фонду оплати праці $3П_p$ та річних відрахувань на соціальні заходи $СВ_p$
2.	Динаміка доданої вартості (темпи зростання)	$Д_{\text{ог}} = \frac{ДВ_{a(1)}}{ДВ_{a(0)}}$	Характеризує зміну доданої вартості у часі в періоді 1 порівняно з періодом 0
3.	Абсолютна ефективність діяльності АП в розрахунку на 100 га сільгоспугідь	$E_a = \frac{B_p}{B_p - ДВ_a}$	Характеризує поточну здатність АП створювати додану вартість $ДВ_a$, через співвідношення річного обсягу реалізації B_p та вартості матеріально-технічних та інших придбаних ресурсів, що використано для її створення
4.	Динаміка ефективності діяльності АП (темпи зростання)	$Д_e = \frac{E_{a(1)}}{E_{a(0)}}$	Характеризує зміну ефективності діяльності підприємства у часі в періоді 1 порівняно з періодом 0
5.	Відносна ефективність діяльності АП	$E_{e(i)} = \frac{E_{a(i)}}{E_{a(max)}}$	Характеризує рівень ефективності діяльності i -го АП відносно інших АП, що працюють на тому ж ринку, у межах від 0 до 1, де 1 – найвищий рівень відносної ефективності на ринку, тобто $E_{a(max)}$
6.	Середньогалузева (ринкова) ефективність діяльності АП	$\bar{E}_{гал} = \frac{\sum_{i=1}^n B_{p(i)}}{\sum_{i=1}^n (B_{p(i)} - ДВ_{a(i)})}$	Характеризує поточну здатність галузі (ринку) з n АП створювати додану вартість $ДВ_a$ через співвідношення річного обсягу реалізованої продукції B_p у галузі (на ринку) та вартості матеріально-технічних та інших придбаних ресурсів, що використано для її створення

Джерело: методика авторів [17], доопрацьована з метою адаптації для використання на АП

Запропонована система оцінки ефективності діяльності агропідприємств є достатньо простою для використання навіть найменшим фермерським господарством. Вона ґрунтується на визначенні показників, зазвичай доступних у річній статистичній звітності агропідприємства, та застосовує абсолютні, відносні та динамічні критерії ефективності.

Оцінку ефективності діяльності агропідприємства (АП) пропонуємо здійснювати згідно схеми на рис. 3.1.

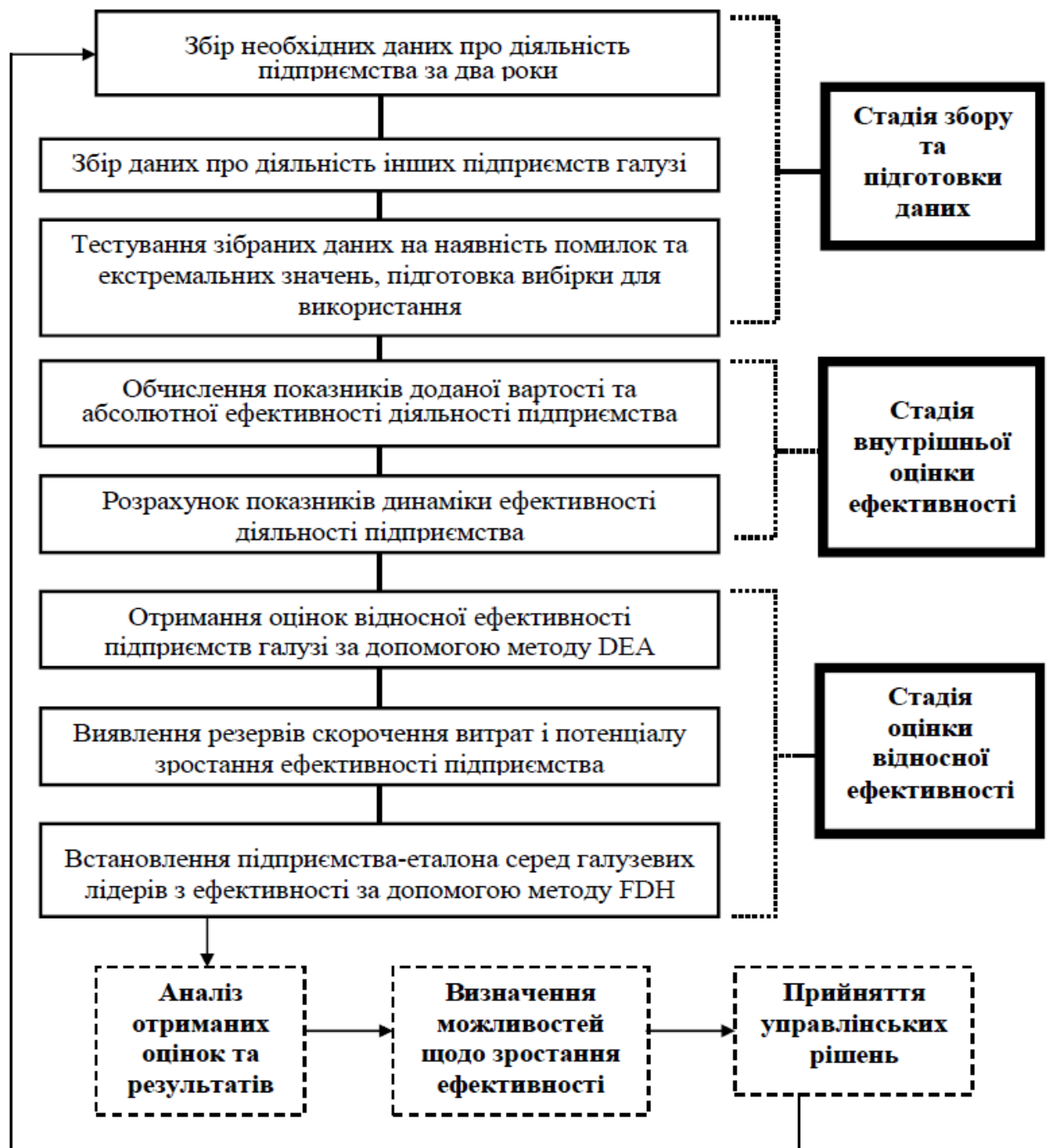


Рис. 3.1 – Методичний підхід до оцінки ефективності діяльності АП [17]

Згідно схеми на рис. 3.1, *на першій стадії* збираються дані про економічну діяльність досліджуваного підприємства, за два роки, а саме:

- річні розміри чистого прибутку;
- розміри річного фонду оплати праці;
- річні відрахування на соціальні заходи;
- розміри річного доходу від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг);
- річні матеріальні витрати та інші операційні витрати, дані про амортизацію.

Далі збираються аналогічні дані за останній рік про діяльність інших агропідприємств цільового ринку (району). Зібрані дані слід перевірити на наявність помилок за допомогою статистичних тестів. Також необхідно виключити господарства з «не реалістичними» даними (наприклад, з нульовими значеннями витрат ресурсів або від’ємним значенням чистого прибутку (збитку)), оскільки це може призвести до викривлення результатів оцінювання ефективності.

На другій стадії проводиться внутрішня оцінка ефективності діяльності досліджуваного підприємства на основі запропонованої системи оцінки ефективності діяльності АП (табл. 3.1). Спочатку визначаються перші чотири показники (абсолютна додана вартість на 10 га сільгоспугідь; темпи зростання доданої вартості; абсолютна ефективність діяльності АП; темпи зростання ефективності діяльності АП. Отримані результати розрахунків показників аналізуються і робляться попередні висновки щодо ефективності діяльності АП та її зміни за останній рік. Наприкінці цієї стадії можна також розрахувати показник середньої по району ефективності діяльності АП (показник №6) та порівняти його із значенням абсолютної ефективності досліджуваного АП.

Якщо виявиться, що аналізоване підприємство значно відстає від середньорайонного рівня ефективності, то наступна стадія стане надважливою не лише для оцінки, а й для забезпечення всього процесу ефективності діяльності підприємства.

Слід зазначити, що для АП разом із запропонованою в табл. 3.1 системою доцільно застосовувати сучасні методи непараметричної граничної оцінки ефективності підприємства, які базуються на використанні апарату математичного програмування, який надає можливість будувати межу ефективності та розраховувати не лише рівень відносної ефективності для кожного АП (вибірки), а й виявляти резерви зменшення витрат та потенціал зростання ефективності. До таких методів насамперед належать [17, с. 81]:

- 1) метод аналізу оболонки даних (Data Envelopment Analysis – DEA);
- 2) метод оболонки вільного розміщення (Free Disposal Hull – FDH).

На *третьій стадії* проводиться оцінка відносної ефективності порівнюваних підприємств. Спочатку застосовують модель DEA, орієнтовану на вхідні ресурси зі змінним ефектом від масштабу [65]. Це дозволяє виділити ефективні АП, тобто такі, що лежать на галузевій межі ефективності.

Якщо підприємство виявилось неефективним, тобто опинилося поза межами ефективності, до загальної вибірки АП застосовують модель DEA, орієнтовану на резерви [68]. Вона надає можливість виявити резерви зниження витрат та потенціал зростання ефективності не лише для досліджуваного АП, а й для всіх неефективних АП вибірки.

Далі на цій стадії застосовується метод FDH для визначення підприємства-лідера (еталона), яке знаходиться на межі ефективності найближче до досліджуваного АП. Це дозволить оптимізувати зусилля аналізованого підприємства для досягнення межі ефективності в майбутньому.

На основі отриманих даних проводиться аналіз результатів оцінки ефективності діяльності, робляться висновки щодо можливих напрямків розвитку підприємства та приймаються рішення щодо поліпшення ефективності діяльності аналізованого АП.

Після їх реалізації намічених заходів традиційно проводиться контроль виконання та повторна оцінка ефективності діяльності підприємства за тим же методичним підходом (рис. 1.3). Його циклічність забезпечує постійність процесу поліпшення ефективності діяльності підприємства. Цей процес лежить в основі управління ефективністю діяльності підприємства.

3.2 Формування механізму управління ефективністю агропідприємства

В умовах сьогодення вміння продуктивно управляти ефективністю господарської діяльності є вагомим конкурентним перевагою будь-якого підприємства, адже економічна ефективність відіграє надзвичайно важливу роль задля досягнення ним успіху на ринку. Зважаючи на те, що ефективність ведення агробізнесу залежить від багатьох екзогенних факторів впливу, які мають об'єктивний характер, до питання управління ефективністю діяльності підприємства слід підходити особливо уважно.

В Україні одні з найвищих у світі показників сільськогосподарської освоєності території (72%) та розораності сільгоспугідь (54%). Проте, землекористування визнане екологічно нестійким, спостерігається усталена тенденція до погіршення якісного стану ґрунтів: їхнє підкислення, засолення, деструктуризація, дегуміфікація. Крім того, Україна є вододифіцитною державою, особливо її південно-східні регіони, що збільшує ризики масштабного розвитку зрошувального землеробства як способу подолання негативних наслідків сучасних кліматичних змін [62, с. 8].

Кліматичні умови, їх непередбачуваність часто вносять корективи в плани керівників сільськогосподарських підприємств, знижуючи результативність їх діяльності. В нинішній час додалися ще й проблеми, пов'язані з економічною нестабільністю, яка є наслідком руйнівної війни проти нашої країни з боку сусідньої держави. Інфляційні процеси, зростання цін на енергоносії та інші ресурси збільшують собівартість продукції, знижують прибутки та можливості розвитку господарств.

З цими ж труднощами зіткнулося і ФГ «Омельяненко». Аналізуючи результати його господарської діяльності, можна зробити висновок про те, що дане підприємство є лідером рослинницької галузі серед фермерських господарств району. Не зважаючи на труднощі, воно до цих пір залишається високоприбутковим й успішним. Але має місце нижче, ніж в середньому по району забезпеченість основними виробничими фондами, низький рівень оплати праці членів ФГ, зростання в порівнянні з попереднім 2022 роком собівартості

вирощування майже усіх культур. Тих прибутків, які отримує господарство, очевидно не вистачає, щоб покрити перелічені вузькі місця. Майже всі отримані доходи витрачаються на матеріально-технічне забезпечення засобами виробництва, добривами, засобами захисту рослин, ПММ. Через високі ціни на них має місце ціновий диспаритет, що призводить до суттєвого зниження прибутків виробника. Запобігти великих витрат, пов'язаних з матеріально-технічним забезпеченням не можливо, через те, що підприємство спеціалізується на культурах, які дуже виснажують ґрунти, мінералізують їх. Ситуація ускладнюється зростанням вартості ПММ, орендної плати за землю, скоротити яку означало б – втратити орендовані площі. Тому слід шукати інших резервів зниження собівартості вирощуваних культур та підвищення, на основі цього, власних доходів. Тим більше, аналіз діяльності ФГ «Омельяненко» показав існування у господарстві практики зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Тому керівництву підприємства слід попіклуватися про формування стратегії підвищення рівня економічної ефективності його діяльності, яка має передбачати:

- 1) характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз, які впливають на економічну безпеку, а отже і на ефективність діяльності підприємства;
- 2) визначення і контроль чинників, які зміцнюють або, навпаки, негативно впливають на ринкову стійкість та конкурентоспроможність підприємства, його соціально-економічний стан в коротко-, середньо- та довгострокій перспективі;
- 3) вибір критеріїв і показників для оцінки економічної ефективності діяльності підприємства та його конкурентів, розрахунок, діагностику й аналіз цих показників;
- 4) розробку основних аспектів економічної політики діяльності підприємства на основі отриманих даних, який включає механізм забезпечення економічної ефективності підприємства;
- 5) визначення напрямків функціонування та розвитку підприємства відповідно до результатів контролю досягнутих результатів та обраної стратегії.

Напрямки підвищення рівня ефективності діяльності ФГ варто реалізовувати в якості відповідного механізму впливу, який передбачає реалізацію заходів щодо її зміцнення (табл. 3.2). Ці заходи представлені в таблиці у розрізі функціональних складових, кожна з яких передбачає застосування відповідного комплексу заходів в залежності від наявних проблем.

Таблиця 3.2 – Забезпечення ефективності діяльності ФГ «Омельяненко» у відповідності до її функціональних складових

Складові ефективності діяльності ФГ	Заходи зміцнення ефективності діяльності ФГ
Технологічна	- використання лізингу для оновлення парку сучасної техніки; - впровадження інноваційних технологій, які сприяють підвищенню врожайності сільськогосподарських культур, ефективному використанню ресурсів та часу, зменшують втрати врожаю (перехід до розумного, точного землеробства; застосування геоінформаційних технологій тощо); - дотримання принципів екологічної раціональності у веденні господарства
Маркетингова	- розробка оптимальної програми виробництва (виросчування) основних видів сільгосппродукції відповідно до вимог ринку й потреб споживачів з урахуванням можливостей використання наявного ресурсного потенціалу, переваг вискоєфективних напрямків діяльності, їх вдалого сполучення, регіональних природно-кліматичних умов господарювання з метою оптимізації отримання прибутків на одиницю посівних площ; - поглиблення інтеграції та кооперування діяльності для вирішення проблем маркетингового напрямку, а також матеріально-технічного й технологічного забезпечення виробництва продукції
Ресурсна	- удосконалення систем розрахунків; - підвищення продуктивності праці; - збільшення інвестування у ресурсозбереження; - стимулювання ресурсного напрямку науково-дослідних робіт; - застосування інноваційного підходу до використання ресурсів; - створення системи управління ефективністю роботи працівників, яка включає постановку цілей, контроль за їх виконанням, мотивацію й оцінку індивідуальних та спільних результатів
Фінансова	- формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, поповнення резервного фонду власного коштів для запобігання наслідкам ризиків діяльності; - удосконалення оперативного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; - організація поточного контролю за виконанням планів, бюджетів і програм діяльності підприємства; - оцінка рівня фінансової безпеки підприємства
Соціальна	- розвиток соціальної інфраструктури підприємства; - підвищення рівня заробітної плати працівників; - залучення робітників до виконання управлінських функцій; - навчання та підвищення кваліфікації працівників

Джерело: складено на основі аналізу діяльності ФГ з урахуванням рекомендацій в [25]

До ключових елементів системи управління ефективністю діяльності підприємства, за допомогою яких ця система здатна підтримувати реалізацію його бізнес-стратегії, належать:

1. *Цілі*. Для ефективного функціонування системи, у ФГ необхідно створити таку організаційну культуру, за якої всі працівники мають розуміти цілі підприємства і прагнути їх досягти.

2. *Гнучкість*. Щоб відповідати бізнес-моделі господарства, система управління ефективністю має бути гнучкою, тобто мати динамічний характер.

3. *Оцінка*. Вибір критерію, системи показників оцінки ефективності діяльності підприємства, дотримання адекватної методики її проведення та розробка відповідних заходів щодо її поліпшення, є запорукою досягнення поставлених цілей.

4. *Регулярність*. Для підвищення ефективності діяльності усі фази процесу управління мають циклічно повторюватися.

Впровадження системи управління ефективністю господарської діяльності у ФГ дозволить:

- глибше розуміти процеси, а відтак, швидше вживати відповідних заходів, вести ефективніший пошук нових можливостей розвитку, наприклад, підвищувати ефективність та результативність операцій, що призведе до кращого фінансового результату;

- поліпшувати якість операцій і регулярно відстежувати хід робіт;
- підвищувати мотивацію персоналу, який переконаний у важливості своєї роботи та її впливі на розвиток підприємства;

- поліпшувати внутрішню комунікацію завдяки періодичному проведенню оціночних зустрічей і наданню можливості співробітникам висловлювати свої думки та ідеї;

- краще систематизувати дані, підкріплені звітністю, що полегшить розуміння сильних та слабких сторін господарства і дасть змогу ухвалювати правильні стратегічні рішення,

- ефективніше управляти ризиками завдяки встановленню правильних показників та їх постійному відстеженню.

3.3 Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств

Вище вже йшлося про те, що нині загальною проблемою усіх сільгоспвиробників є зростання цін на енергоносії та інші ресурси, що збільшує собівартість продукції, знижує прибутки та можливості розвитку господарств.

Слід зазначити, що світовою та вітчизняною наукою та практикою вже відпрацьовано технології отримання альтернативних видів енергетичних матеріалів із сільгосппродукції, собівартість виготовлення яких набагато нижча ніж закупівельні ціни енергетичних матеріалів природного походження.

Враховуючи спеціалізацію досліджуваного нами підприємства на рослинництві, вважаємо, що керівництву ФГ «Омельяненко» слід звернути увагу на можливість власного виробництва гранул-пелет із соломи. За розрахунками спеціалістів, використання 1 т соломи для одержання тепла в опалюваних системах дозволяє замінити 0,45 м² природного газу, забезпечує вагомий прибуток і майже 250-відсотковий рівень рентабельності [32, с. 21].

Пелети – це гранули Ø6-12 мм і довжиною 10-55 мм (стандарт – спеціальний для автоматизації процесу їх подачі у пелетні котли), які отримують шляхом пресування природної сировини.

В табл. 3.3 наведено порівняльні дані щодо енергетичної цінності та вартості різних видів палива.

Таблиця 3.3 – Порівняльна характеристика різних видів палива

№ з/п	Вид палива	Теплота спалювання, МДж/кг	Калорійність, ккал/кг	% золи	% сірки	Ціна, грн
1.	Кам'яне вугілля	15-25	4500-5200	10-35	1-3	13600-20000/т
2.	Буре вугілля	14-22	4000-4300	10-35	1-3	4500-6500/т
3.	Дрова	10	2000	2	0	1700-1900 /м ³
4.	Природний газ: - для населення - для підприємств	35-38 МДж/м ³	8700-9500	0	0	7,97 /м ³ 14,4-20,16 /м ³
5.	Торфобрикети	14,9	3200	23	1-3	3500-6000 /т
6.	Гранули з торфу	18,0	4500-4800	6	0,7	3900-5900 /т
7.	Гранули з рослинних відходів	18,4	4800-5000	2,5	0,1	2700-3800 /т

При спалюванні 1 т паливних гранул можна отримати стільки ж теплової енергії, як при спалюванні 475 куб. м природного газу або 1600 кг деревини. При цьому, гранули здатні виділяти «тепло», що сприймається людиною як більш приємне, ніж те, що отримується з природного газу, вугілля або легкого мазуту. Тому в європейських країнах використання гранул найбільш поширене для опалення житлових будинків.

При виготовленні гранул у якості в'язучої речовини використовується лігнін, який природно міститься в соломі та деревині. Тому застосування будь-яких неорганічних хімічних добавок є непотрібним, і в продуктах спалювання шкідливі речовини – відсутні.

Завдяки зазначеним перевагам, ринок споживання пелет зростає з кожним днем. Вони використовуються для опалення приміщень, заправки автомобілів, а також як паливо для електростанцій.

Виробництво паливних гранул (пелет) із соломи зернових передбачає наступні виробничі ділянки:

I. *Дільниця зберігання сировини.* Зібрана солома має зберігатися в тюках без доступу вологи, оскільки для нормального гранулювання вологість сировини не повинна складати 10-12%.

II. *Дільниця подрібнення.* Подрібнення соломи відбувається у дві стадії:

– крупне подрібнення – із дільниці зберігання солома в тюках подається в соломорізку, де її подрібнюють на січку довжиною 20-80 мм;

– остаточне подрібнення – із соломорізки січка поступає до молоткової дробарки, де її подрібнюють до тирси, тобто фракції, необхідної для гранулювання. Далі подрібнена сировина надходить до бункера-мукозмішувача.

III. *Дільниця гранулювання.* З бункера-мукозмішувача подрібнена сировина подається в дозатор, а після цього – у змішувач, де вона оброблюється парою, а за необхідності, ще й водою. Це робить її більш піддатливою до пресування. Далі, безпосередньо у камері гранулювання, відбувається сам процес гранулювання. На цій стадії гранули мають надлишок вологи і

температуру близько 80°C, тому вони дуже крихкі. В охолоджувачі відбирається надлишок вологи, температура гранул знижується до температури зовнішнього середовища, і гранули набувають міцності. Просип, який утворюється у масі гранул після охолоджувача, видаляється за допомогою вібраційного просіювача і повертається на переробку.

IV. *Дільниця фасування.* Готові гранули, залежно від способу транспортування і вимог споживача, або фасуються у м'які контейнери типу «біг-бег» по 500-1000 кг або відпускатися насипом.

Спеціалістами доведено, що виробництво пелет доцільно започатковувати лише за наявності сировинної бази. Крім того, за ствердженням авторів [8], існує залежність між продуктивністю заводу з виготовлення пелет та площею земельних угідь, необхідною для вирощування сировини для їх виробництва. Враховуючи площу, засіяну зерновими культурами в ФГ «Омельяненко», продуктивність організованого ним виробництва має складати 500 кг/год. Передбачається також придбання сировини в сусідніх господарствах.

ФГ має вільні приміщення, які раніше займали зерносховища. Після проведення ремонтних робіт та реконструкції цих приміщень з порівняно невеликими капітальними вкладеннями, в них можна буде розташувати цех з виробництва пелет із соломи.

Вироблені гранули будуть реалізовуватися населенню с. Іванівка та прилеглих сіл, сусіднім господарствам, використовуватися для опалення власних приміщень ФГ. Частина паливних гранул використовуватиметься також у технологічному процесі виробництва пелет, як паливо для сушильної машини.

У табл. 3.4 наводиться план виробництва паливних гранул (пелет).

Витрати на основні матеріали зведено до табл. 3.5. За рекомендаціями авторів [8], для повного завантаження цеху потужністю 500 кг/год з використанням власної сировини (соломи), господарство повинно мати 3600 га посівних площ під зерновими. ФГ «Омельяненко» має їх вдвічі менше. Тому половину від загальної потреби у сировині воно має задовольнити за рахунок її

придбання зі сторони. Враховуючи те, що на виробництво 1 т гранул потрібно витратити 2,273 т соломи (з відносною вологістю 15%), обсяг купованої сировини має становити 1,137 т. Транспортно-заготівельні витрати на її вивезення власними засобами складають 5-7% від вартості сировини

Таблиця 3.4 – План обсягів виробництва цеху паливних гранул (пелет)

№ з/п	Показники	Величина
1.	Вид продукції	Паливні гранули (пелети)
2.	Параметри виробу: а) діаметр гранули, мм б) довжина гранули, мм в) відносна вологість, %	6,0 10,0 10,0
3.	Кількість змін роботи дільниці	1
4.	Продуктивність: кг/годину т/зміну т/місяць	500 4 100
5.	Кількість робочих днів на місяць	25
6.	Тривалість зміни, год.	8
7.	Ринкова (відпускна) ціна, грн./т	3800,0

Таблиця 3.5 – Вартість матеріалів на 1 т паливних гранул (пелет)

№ з/п	Матеріали	Обсяг, т	Ціна, середні витрати на 1т, грн.	Сума, грн.
1.	Покупна сировина	1,137	660,0	750,42
2.	Транспортно-заготівельні витрати (самовивезення)			52,53
	Всього			802,95

Витрати на заробітну плату працівників зведено до табл. 3.6. Крім операторів і підсобників в цеху працюватиме майстер.

Таблиця 3.6 – Витрати на основну заробітну за місяць

№ з/п	Професія	Кількість, осіб	Оклад, грн/міс	Зарплата, грн/міс
1.	Майстер	1	15600,0	15600
2.	Оператори обладнання	3	14400,0	43200
3.	Підсобні робітники	2	11400,0	22800
	Всього	6	—	81600

Заробітна плата робітників:

$$B_z = \frac{Z_p \cdot (1 + 0,01H_o)(1 + 0,01H_c)}{П_{міс}}, \quad (3.1)$$

де Z_p – основна заробітна плата робітників цеху, грн/міс;

H_o, H_c – відповідно нормативи додаткової заробітної плати та відрахувань у соціальні фонди %;

P_{mic} – продуктивність цеху, т/міс.

$$B_z = \frac{81600 \cdot (1 + 0,01 \cdot 10)(1 + 0,01 \cdot 22)}{100} = 1095,07 \text{ грн.}$$

Витрати на електроенергію:

$$B_{el} = \frac{N}{P_{зм}} \cdot C_{el}, \quad (3.2)$$

де N – витрати електроенергії за зміну, кВт-год (табл. 3.7);

$P_{зм}$ – продуктивність цеху за зміну, т/зм.;

C_{el} – ціна 1кВт-год електроенергії, грн./кВт-год.

$$B_{el} = \frac{404,8}{4} \cdot 7,50 = 759,00 \text{ грн.}$$

Таблиця 3.7 – Витрати на електроенергію

№ з/п	Джерело споживання	Потреба, одиниць	Потужність, кВт	Витрати за зміну, кВт-год
1.	Соломорізка	1	11,0	49,5
2.	Дробарка для дрібної фракції аеродинамічна молоткова	1	27,5	110,0
3.	Сушильний агрегат АКС-24 (4 котли)	1	15,5	46,5
4.	Шнековий транспортер	1	1,5	7,5
5.	Гранулятор КЛ-600	1	38,0	174,8
6.	Сепаратор-охолоджувач	1	5,5	16,5
	Всього	6	-	404,8

Витрати на утримання приміщення:

$$B_n = \frac{S \cdot C}{P_{зм}}, \quad (3.3)$$

де S – виробнича площа цеху (табл. 3.8);

C – змінні витрати пов'язані з утриманням 1м² приміщення, грн/м².

Таблиця 3.8 – Виробнича площа цеху

№ з/п	Виробничі зони	Площа, м ²
1.	Дільниця зберігання сировини	300
2.	Дільниця подрібнення, гранулювання та просушування гранул	100
4.	Дільниця фасування і зберігання готової продукції	100
	Всього	500

$$B_n = \frac{500 \cdot 4,13}{4} = 516,0 \text{ грн.}$$

Витрати на амортизацію обладнання:

$$B_a = \frac{\Phi_{бал} \cdot H_a}{F_{ор} \cdot 100 \cdot \Pi_{зм}}, \quad (3.4)$$

де $\Phi_{бал}$ – балансова вартість обладнання та інвентарю цеху, грн. (табл. 3.9);

H_a – норма амортизації, %;

$F_{ор}$ – дійсний річний фонд часу роботи обладнання, змін.

$$B_a = \frac{1366720 \cdot 10}{251 \cdot 100 \cdot 4} = 272,25 \text{ грн.}$$

Таблиця 3.9 – Балансова вартість обладнання та інвентарю

№ з/п	Найменування	Потреба, одиниць	Балансова вартість, грн.
1.	Соломорізка	1	190000
2.	Дробарка для дрібної фракції аеродинамічна молоткова	1	216800
3.	Сушильна машина АКС-24 (4 котли)	1	356500
4.	Шнековий транспортер	1	142400
5.	Гранулятор КЛ-600	1	363400
6.	Сепаратор-охолоджувач	1	35800
7.	Ваги електронні:		
	– на 1 т;	1	12000
	– на 300 кг	1	5820
8.	Система електропостачання (розподільчі пристрої, мережі)	1	35000
	Всього		1366720

Експлуатаційні витрати на основне обладнання (вартість витратних матеріалів та комплектуючих) зведено до табл. 3.10, складеної на основі досвіду експлуатації цехів з аналогічною комплектацією.

Таблиця 3.10 – Експлуатаційні витрати на основне обладнання

№ з/п	Найменування витратних матеріалів та комплектуючих	Середній ресурс (до відмови)	Ціна, євро	Витрати, євро/т
1	2	3	4	5
1.	Матриця прес-гранулятора	8000 т гранул	4000	0,50
2.	Ролики прес-гранулятора у зборі	4000 т гранул	4400	0,54
3.	Зношувані деталі дробарки			0,20
4.	Деталі транспортеру, ланцюги, підшипники, запобіжники та ін.			1,50

Продовження табл. 4.10

1	2	3	4	5
5.	Мастильні матеріали			0,30
	Всього			3,04
	Вартість у грн. (за курсом 1 євро=43,5 грн.)			132,24

Виконані розрахунки повної собівартості 1т пелет зведемо до табл. 3.11.

Таблиця 3.11 – Повна собівартість 1т паливних гранул (пелет)

№ з/п	Стаття витрат	Умовне позначення	Витрати, грн.
1.	Матеріали основні	B_{mo}	802,95
2.	Заробітна плата персоналу основна, додаткова з відрахуваннями на соціальні потреби	B_z	1095,07
3.	Електроенергія	B_{el}	759,00
4.	Утримання приміщення	B_n	516,00
5.	Амортизація обладнання	B_a	72,65
6.	Експлуатаційні витрати на основне обладнання	B_{eo}	272,25
7.	Виробнича собівартість	C_v	3517,92
8.	Накладні витрати, у тому числі адміністративні та комерційні (9% від C_v)	B_n	316,61
9.	Повна собівартість ($C_v + B_n$)	C_n	3834,53

Економічний ефект від впровадження цеху з виробництва паливних гранул (пелет) за показником чистої теперішньої вартості (NPV):

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{B_t - Z_t}{(1+i)^t}, \quad (3.5)$$

де B_t і Z_t – відповідно повні вигоди та витрати за рік t ;

t – відповідний рік проекту (1, 2, 3, ... n);

n – строк служби проекту, років;

i – ставка дисконту (для розрахунку було узято облікову ставку НБУ 13,5%);

$1/(1+i)^t$ – фактор теперішньої вартості або коефіцієнт дисконтування [11].

Вигоди (надходження від проекту) включають прибуток від реалізації продукції (II), амортизаційні відрахування на реновацію обладнання цеху для виробництва пелет (A), а також економію за рахунок заміщення енергоносіїв (природного газу пелетами) при опалюванні господарством власних приміщень ($E_{зам}$):

$$B_t = \Pi + A + E_{\text{зам}}, \quad (3.6)$$

Загальна сума прибутку від реалізації пелет за рік, грн.:

$$\Pi = (C_p - C_n) \cdot N_p, \quad (3.7)$$

де C_p – ринкова ціна 1 т пелет, грн./т (табл. 3.4);

C_n – повна собівартість 1 т пелет, грн./т (табл. 3.11);

N_p – обсяг реалізації гранул на рік. Визначається як різниця річної продуктивності цеху і маси гранул, спожитих для власних потреб (як паливо для теплогенератора, використовуваного в техпроцесі виробництва гранул та для опалювання приміщень господарства), т/рік:

$$N_p = 1200 - 348 - 250 = 602 \text{ т}$$

$$\Pi = (3800 - 3517,92) \cdot 602 = 169,812 \text{ тис. грн.}$$

Економія за рахунок заміщення енергоносіїв (природного газу пелетами) при опалюванні господарством власних приміщень, грн.:

$$E_{\text{зам}} = V_{\text{сн.г}} \cdot T_g - M_{\text{сн.п}} \cdot C_n, \quad (3.8)$$

$V_{\text{сн.г}}$ – середній обсяг споживання газу господарством за опалювальний сезон (за даними минулого року $V_{\text{сн.г}}=165$ тис. м³/рік);

$M_{\text{сн.п}}$ – річний обсяг споживання пелет, т/рік. Теплота спалювання пелет з рослинних відходів приблизно вдвічі менша за теплоту спалювання природного газу. Тобто одну тону пелет заміщує 475 м³ газу. У свою чергу, для заміщення обсягу споживаного господарством за опалюваний сезон газу потрібно: $165/0,475=348$ т пелет;

T_g – тариф за споживання газу (16200 грн./тис. м³);

$$E_{\text{зам}} = 165 \cdot 16200 - 348 \cdot 3517,92 = 1448800 \text{ грн.}$$

Таким чином, щорічні недисконтовані вигоди від проекту складуть:

$$B_t = 169812 + 272,25 \cdot 1200 + 1448800 = 1945,312 \text{ тис. грн.}$$

Витрати (інвестиції) включають балансову вартість обладнання (табл. 3.9) та витрати на ремонт і реконструкцію будівлі (600 тис. грн.), зроблені у нульовому році по відношенню до життєвого циклу проекту:

$$Z_t = 1366,72 + 600 = 1966,72 \text{ тис. грн.}$$

Виконані розрахунки зведемо до табл. 3.12.

Таблиця 3.12 – Розрахунок показника *NPV* проекту виробництва паливних пелет

Роки проекту	Інвестиції Z_t , тис грн	Надходження від проекту B_t , тис грн	Фактор теперішньої вартості	Приведені інвестиції, тис грн	Приведені грошові надходження, тис грн	<i>NPV</i> , тис грн
0	1966,72	-	1,0	-1966,72	-	-1966,72
1	–	1945,312	0,885	-	1721,601	-245,119
2	-	1945,312	0,783	-	1523,179	1278,060
3	-	1945,312	0,693	-	1348,101	2626,162
4	-	1945,312	0,613	-	1192,476	3818,638
5	-	1945,312	0,543	-	1056,304	4874,942
6	-	1945,312	0,480	-	933,750	5808,692
7	-	1945,312	0,425	-	826,758	6635,450
8	-	1945,312	0,376	-	731,437	7366,887
9	-	1945,312	0,333	-	647,789	8014,676
10	-	1945,312	0,295	-	573,867	8588,543
Всього			-	-1966,72	10555,26	8588,54

Таким чином, позитивне значення показника чистої теперішньої вартості на рівні 8588,54 тис грн доводить доцільність впровадження запропонованого проекту.

Строк окупності інвестицій визначимо як відношення інвестицій до середньої величини дисконтованого грошового потоку (вигід):

$$T_{\text{ок}} = \frac{1966,72}{1055,526} = 1,8 \text{ роки}$$

Розрахунки виконано за умови, що абсолютні значення ціни, собівартості 1 т пелет, обсягу та, відповідно, прибутковості їх реалізації залишаються незмінними протягом життєвого циклу проекту. У якості останнього узято нормативний строк служби технологічної лінії з виробництва пелет.

ВИСНОВКИ

Посилення конкуренції товаровиробників створює необхідність та передумови для активного застосування методів управління ефективністю їх господарської діяльності. Особливо актуальним це питання є для підприємств аграрного бізнесу, функціонування яких характеризується тривалими процесами виробництва, розрахованими на декілька років (дотримання системи сівозмін, вирощування багаторічних насаджень та ін.), і значним ступенем ризику.

У той час, коли інші сфери діяльності (машинобудування, металургія та ін.) у довоєнний період скорочували обсяги виробництва, агропромислова галузь його нарощувала, стабілізуючи економічну ситуацію в державі та забезпечуючи позитивне сальдо у зовнішньоекономічній діяльності. Україна – це один з п'яти провідних світових експортерів, на якого припадає близько 10% світового постачання зерна. За оцінками спеціалістів Київської школи економіки, від цього залежать більше як 400 млн людей.

Війна докорінно змінила ситуацію: врожай пшениці в країні вже у 2022 році порівняно з 2021 роком впав на 35%. Аграрії не отримують вчасно насіння та інші товари для посівної через проблеми з транспортуванням. Це порушило планування робіт та істотно збільшило витрати. Вартість перевезення тони сільгоспматеріалів зросла у декілька разів. Через небезпеку різних маршрутів іноді важко знайти водіїв. Посівну ускладнили й інші фактори: нестача палива для техніки, зруйновані окупантами зерносклади та сільськогосподарське обладнання, нерозміновані поля, складні умови посіву (фермери вимушені працювати вночі) та брак робочих рук через мобілізаційні заходи. Проте, не зважаючи на небезпеку та труднощі, аграрії попри все намагаються швидко засіяти якомога більше землі, де це можливо [1].

Ситуація ускладнили блокада чорноморських портів та українських автоперевізників на кордоні з Польщею, що призвело до зниження вітчизняного експорту сільгосппродукції та істотного зростання цін на неї. Дана проблема є комплексною, а вирішення її лежить відразу у кількох площинах: дипломатичній,

військовій, економічній і технологічній. Зокрема застосування новітніх технологій сприятимуть оптимізації деяких робочих процесів, заощадженню коштів та збільшенню врожаю, раціоналізації використання ресурсів.

Тому завдання сьогодення – використати всі можливості і, не зважаючи на труднощі, вийти на новий, відтворювальний виток розвитку, а це означає – різко збільшити продовольчі ресурси на основі підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств.

З огляду на вищезазначене, метою кваліфікаційної роботи стало дослідження теоретико-методологічних основ управління ефективністю функціонування суб'єктів господарювання, а також розробка практичних рекомендацій щодо управління та підвищення ефективності господарської діяльності підприємств АПК на прикладі ФГ «Омельяненко» (с. Іванівка Новоукраїнського району Кіровоградської обл.).

На основі аналізу існуючих дефініцій категорії «ефективність господарської діяльності підприємства» у першому розділі роботи нами було запропоновано її визначення (с. 18), яке лягло в основу подальших досліджень, висновків і пропозицій.

Провівши аналіз результати господарської діяльності ФГ «Омельяненко» (розд. 2), встановлено, що дане підприємство є лідером рослинницької галузі серед фермерських господарств району. Не зважаючи на труднощі, воно до цих пір залишається високоприбутковим й успішним. Але має місце нижче, ніж в середньому по району забезпеченість основними виробничими фондами, низький рівень оплати праці членів ФГ, зростання порівняно з попереднім 2022 роком собівартості вирощування майже усіх культур. Порівняно високих прибутків, які отримує господарство, очевидно не вистачає, щоб покрити перелічені вузькі місця. Майже всі отримані доходи витрачаються на матеріально-технічне забезпечення засобами виробництва, добривами, засобами захисту рослин, ПММ. Через високі ціни на них має місце ціновий диспаритет, що призводить до суттєвого зниження прибутків виробника. Запобігти великих витрат, пов'язаних з матеріально-технічним забезпеченням

не можливо, через те, що підприємство спеціалізується на культурах, які дуже виснажують ґрунти, мінералізують їх. Ситуація ускладнюється зростанням вартості ПММ, орендної плати за землю, скоротити яку означало б – втратити орендовані площі. Тому слід шукати інших резервів зниження собівартості вирощуваних культур та підвищення, на основі цього, власних доходів. Тим більше, аналіз діяльності ФГ «Омельяненко» показав існування у господарстві практики зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Провівши аналіз існуючих методів оцінки ефективності діяльності підприємств нами було виявлено недоліки, властиві найбільш розповсюдженому серед науковців багатокритеріальному підходу, а саме: у більшості своїй некоректно обрані критерії оцінки, а також надмірна кількість оціночних показників, що ускладнює процес оцінки, інтерпретацію її результатів і досягнення мети. Застосування такої методики невеликим агропідприємством вважаємо недоречним, особливо в умовах обмеженості його ресурсів.

У третьому розділі роботи, виходячи з визначення поняття «ефективність діяльності малого або середнього підприємства агробізнесу» (с. 70), нами було запропоновано методичний підхід до її оцінки, а в якості основного критерію обрано додану вартість. Для її інтерпретації та можливості порівняння у динаміці за періодами роботи та з іншими підприємствами (конкурентами) розроблено систему відповідних показників (за основу прийнято систему показників оцінки ефективності діяльності підприємств малого і середнього бізнесу, запропоновану в [17]). Для її адаптації до використання невеликими аграрними підприємствами (фермерськими господарствами) вважаємо, що деякі показники необхідно визначати в розрахунку на 100 га сільгоспугідь, оскільки дана методика передбачає їх зіставлення з аналогічними показниками у конкурентів та середніми по району, а порівнювані господарства мають різні посівні площі (табл. 3.1).

На основі проведених досліджень окреслено напрямки формування стратегії підвищення ефективності діяльності ФГ та розроблено заходи її

забезпечення в розрізі окремих функціональних складових: технологічної, маркетингової, ресурсної, фінансової та соціологічної.

Також запропоновано концептуальний підхід до управління економічною ефективністю сільськогосподарського підприємства на основі виокремлення ключових елементів цієї системи, за допомогою яких вона здатна підтримувати реалізацію обраної бізнес-стратегії (цілі, гнучкість, оцінка, регулярність).

Нині загальною проблемою усіх сільгоспвиробників є зростання цін на енергоносії та інші ресурси, що збільшує собівартість продукції, знижує прибутки та можливості розвитку господарств. Здешевлення цих ресурсів, на думку фахівців, можливе за рахунок їх альтернативного виробництва із сільгосппродукції, враховуючи те, що світовою та вітчизняною наукою і практикою вже відпрацьовано технології їх одержання.

Враховуючи спеціалізацію досліджуваного нами підприємства на рослинництві, вважаємо, що з усього переліку способів одержання альтернативних видів енергетичних матеріалів, керівництву ФГ «Омельяненко» слід звернути увагу на можливість власного виробництва паливних гранул (пелет) із соломи нового покоління, тим більше, що це потребує порівняно невеликих інвестицій.

Спеціалістами доведено, що виробництво пелет доцільно започатковувати лише за наявності сировинної бази. Крім того, існує залежність між продуктивністю заводу з виготовлення пелет та площею земельних угідь, необхідною для вирощування сировини для їх виробництва. Враховуючи площу, засіяну зерновими культурами в ФГ «Омельяненко», продуктивність організованого ним виробництва має складати 500 кг/год. Передбачається також придбання сировини у сусідніх господарствах.

ФГ має вільні приміщення, які раніше займали зерносховища. Після проведення ремонтних робіт та реконструкції цих приміщень з порівняно невеликими капітальними витратами, в них можна буде розташувати цех з виробництва пелет.

Вироблені гранули будуть реалізовуватися населенню с. Веселівка та прилеглих сіл, сусіднім господарствам, використовуватися для опалення власних приміщень ФГ. Частина паливних гранул використовуватиметься також у технологічному процесі виробництва пелет, як паливо для сушильної машини.

При собівартості виробництва пелет, яка склала за нашими розрахунками 3518 грн/т і ринковій ціні 3800 грн/т, щорічні недисконтовані грошові надходження від реалізації 600 т пелет (включають прибуток, амортизаційні відрахування та економію за рахунок заміщення природного газу пелетами при опалюванні приміщень господарства) становить 1945,3 тис грн. Капітальні вкладення на організацію цеху з виробництва паливних гранул включають витрати на придбання виробничої лінії та ремонт будівлі цеху і складають 1967 тис грн. Чистий приведений дохід, який отримає господарство від виробництва, реалізації і споживання пелет, склав 8589 тис. грн. при терміні окупності капітальних вкладень – 1,8 років.

Розрахунки виконано за умови, що абсолютні значення ціни, собівартості 1 т пелет, обсягу та, відповідно, прибутковості їх реалізації залишаться незмінними протягом життєвого циклу проекту. У якості останнього узято нормативний строк служби технологічної лінії з виробництва пелет – 10 років.

Дані розрахунки доводять доцільність впровадження на ФГ «Омельяненко» цеху з виробництва паливних гранул (пелет).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний бізнес під час війни: труднощі та перспективи. Веб-сайт: Kyivstar business hub. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/agrarnyj-biznes-pid-chas-vijny-trudnoshhi-ta-perspektyvy> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Агросектор України: вплив війни та перспективи відновлення. Веб сайт: DLF attorneys-at-law, 2023. URL: <https://dlf.ua/ua/agrosector-ukrayini-vpliv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Афанасьєв М.В., Гончаров А.Б. Економіка підприємства: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни /За ред. М.В. Афанасьєва. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. 410 с.
4. Батракова Т.І. Сутність поняття «економічна ефективність» діяльності підприємства в ринкових умовах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. №1(69). Ч. 1. С. 172-178.
5. Бізнес адміністрування: магістерський курс: Підручник /За ред. Л.Г. Мельника., С.М. Ілляшенка та І.М. Сотник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 896 с.
6. Близнюк Л.М. Підвищення ефективності діяльності підприємства у сфері малого бізнесу. *Журнал науковий огляд*. 2018. №2(45). URL: <http://oaji.net/articles/2017/797-1523370573.pdf> (дата звернення: 05.12.2023).
7. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч. посібник. К.: Атіка, 2004. 480 с.
8. Бондар В.С., Фурса А.В. Економічне обґрунтування технологій вирощування і переробки рослинної біосировини на тверді види палива. *Економіка АПК* 2015. №3. С. 22-27.
9. Вахович І.М., Герасимчук З.В., Камінська І.М. та ін. Економіка підприємства: навч. посібник. Луцьк: Надстир'я, 2010. 632 с.
10. Ващенко А.А. Ефективність виробничо-господарської діяльності в механізмі управління промисловими підприємствами. *Економічний вісник*. 2014. № 1. С. 80-87.
11. Верба В.А., Загородніх О.А. Проектний аналіз: Підручник. К.: КНЕУ, 2000. 322 с.
12. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія /А.Е. Воронкова. Харків: Вид-во «ІНЖЕК», 2008. 520 с.

13. Воронкова Т.Є., Маслюк Л.Л. Підвищення ефективності діяльності підприємств легкої промисловості в умовах ринкових відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №20. С. 47-52.
14. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економіка підприємства : навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 488 с.
15. Говорушко Т.А., Климаш Н.І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія. Київ: «Логос», 2013. 204 с.
16. Гончарук А.Г. Управління ефективністю діяльності підприємства. Одеса: Астропринт, 2012. 260 с.
17. Горобець Т.А., Гончарук А.Г. Методичний підхід до оцінки ефективності діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. №5(73). С. 77-86.
18. Журило І.В. Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем для присудження ступеня вищої освіти «магістр» за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства»: Методичні вказівки щодо підготовки, виконання та захисту /І.В. Журило, М.В. Семикіна, В.В. Зайченко, М.В. Бугаєва. Кропивницький: ЦНТУ, 2021. 92 с.
19. Журило І.В., Разумний В.В. Формування збалансованої системи показників оцінки ефективності господарської діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і загроз*: матеріали II Всеук. наук.-практ. конф. (16 травня 2024 р.). ЦНТУ, 2024. С. 53-55.
20. Іваненко В.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. 2-е вид. Х.: Вид. дім «ІНЖЕК», 2003. 176 с.
21. Калетнік Г.М., Старосуд В.І., Амонс С.Е. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності виробництва насіння цукрових буряків. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №10. С. 7-23.
22. Кваско А.В., Шендерівська Л.П. Ефективність операційної діяльності підприємства та її оцінювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Секція: Економічні науки*. 2022. Вип. 46. С.16-22.

23. Ковальчук М.І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві: Навч. посібник К. :КНЕУ, 1997 224с.
24. Козирєва О.В., Грузіна І.А., Бондаренко І.В. Дослідження методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 29. С. 83-88.
25. Колесник Т.В., Пронько Л.М. Економічна безпека АПК України на сучасному етапі. *Slovak international scientific journal*. 2020. №43. Part .3 P. 12-18.
26. Кравченко О.А., Бевзенко Х.С., Бут Є.М. Економічна концепція підвищення ефективності діяльності виробничих підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2015. №5(21). С. 69-76.
27. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 205 с.
28. Літвінова В.О. Економічна ефективність: сутність та форми. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. №2. С. 43-45.
29. Лямець В.І., Тевяшев А.Д. Системний аналіз. Вступний курс. 2-е вид., перероб. та допов. Х.: ХНУРЕ, 2004. 448 с.
30. Майстро Р.Г., Щербак Ю.С. Науково-теоретичні основи ефективності. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. №32 (1075). С. 97-102.
31. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління. *Фінанси України*. 2010. №6. С. 24-32.
32. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК* 2015. №2. С. 18-27.
33. Морщенок Т.С., Біляк О.М. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність». *Вісник ЗДІА*. 2016. Вип. 1 (01). С. 7-13.
34. Насонов М.І. Методика оцінювання управління ефективністю підприємства: теоретичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. С. 34-37.
35. Ніколаєнко В.П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №6. С. 180-191.

36. Нусинов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. Економічний аналіз діяльності підприємств і об'єднань в промисловості: Навч. посібник. Кривий Ріг: Мінерал, 1999. 172 с.
37. Онокало В.Г. Теоретичні аспекти ефективності діяльності підприємства та підходи до її оцінки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 641-644.
38. Орлов П.А. Економіка підприємства: Навч. посібник. Х.: РІО ХДЕУ, 2000. 401 с.
39. Отенко В.І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства. *БІЗ ЕСІ ФОРМ*. 2013. №5. С. 232-237.
40. Пасека Д.В., Гринько Т.В. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємства. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/48_Paseka.htm (дата звернення: 09.05.2024).
41. Піддубна Л.І., Піддубна А.І. Конкурентоспроможність у новій системі координат. *Економіка розвитку*. 2005. № 2(30). С. 24-29.
42. Пилипенко С.М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 452-456.
43. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник. / За заг. ред. д. екон. наук, проф. С. Ф. Покропивного. К: КНЕУ, 2003. 608 с.
44. Полегенька М.А. Теоретична сутність економічної категорії «ефективність». *Агросвіт*. 2016. №10. С. 69-74.
45. Рац О.М. Визначення сутності поняття «Ефективність функціонування підприємства». *Економічний простір*. 2008. №15. С. 275-286.
46. Роскладка Н.О., Роскладка А.А., Пушкарьова А.В. Система моніторингу ключових показників ефективності діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. №12. С. 35-38.
47. Савіцька О.М., Салабай В.О. Ефективність діяльності та управління підприємством: особливості використання теорії, методології та результативності аналітичних досліджень. *Ефективна економіка*. 2019. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_6_44 (дата звернення: 12.05.2024).
48. Савчур-Шекмар Н.А. Шляхи підвищення ефективності розвитку харчової промисловості в Закарпатті: Теорія і практика. К.: Наук. світ, 2000. 117 с.

49. Сотник А.А. Організація комплексного дослідження ефективності господарської діяльності підприємства. *Економіка управління та адміністрування*. 2020. №2(92). С. 63-68.
50. Стратегічні цілі і моделі ефективної діяльності підприємства: Навч. посібник / Сіроштан М.А., Потапов В.І., Білявцев М.І. та ін. Х.: Око, 1999. 216 с.
51. Сурмін Ю.П. Теорія систем і системний аналіз: Навч. посібник. К.: МАУП, 2003. 368 с.
52. Ткачук Г.Ю. Підходи до оцінки ефективності господарської діяльності підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 1 (31). С. 366-378.
53. Трут О.О., Миколайчук І.П. Ефективність операційної діяльності роздрібного торговельного підприємства та методологія її вимірювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. №3(88). С. 26-32.
54. Турило А.М., Турило А.А. Подальше дослідження сутності економічної ефективності та класифікація її видів. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. №3. С. 152-157.
55. Турчіна С.Г., Дашутіна Л.О. Управління ефективністю діяльності підприємств малого бізнесу. *Економіка та управління підприємствами*. 2021. Вип. 53. С. 91-97.
56. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: Підручник. К.: Либідь, 2003. 448 с.
57. Фролова Т.О. Фінансовий аналіз. К.: Вид-во «Європейський університет», 2006. 253 с.
58. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2006. 417 с.
59. Шегда А.В. Менеджмент. К.: Знання, 2002. 583 с.
60. Шляга О.В., Гальцев М.В. Шляхи підвищення ефективності роботи підприємства. *Вісник ЗДІА*. 2014. URL: http://masters.donntu.org/2017/ief/zhyhalova/library/evzdia_7_066.pdf (дата звернення: 05.12.2023).

61. Шматковська Т.О., Сосна Г.М. До проблематики підвищення ефективності діяльності підприємства на інноваційних засадах. *Фінансовий простір*. 2016. №1(21). С. 114-118.
62. Шубравська О.В. Розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні: чинники зростання. *Економіка АПК*. 2015. №5. С. 5-11.
63. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 174-177.
64. Armstrong M. *Armstrong's Handbook of Performance Management: An Evidence-Based Guide to Delivering High Performance*. London: Kogan Page, 2015. 416 p.
65. Cooper W.W., Seiford L.M., Tone K. *Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses: With DEA-Solver Software and References*. New York : Springer, 2016. 354 p.
66. Drucker P.F. *The effective executive. The definitive guide to getting the right things done*. New York: HarperCollins Publishers, 2006. 178 p.
67. Houldsworth E., Jirasinghe D. *Managing and Measuring Employee Performance*. London: Kogan Page, 2016. 245 p.
68. Zhu J. *Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking: Data Envelopment Analysis with Spreadsheets and DEA Excel Solver*. New York : Springer, 2018. 328 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Показники рентабельності господарської діяльності підприємства

Показник	Алгоритм розрахунку
1	2
Рентабельність активів ($P_{акт}$)	$P_{акт} = \frac{\Pi_{з(ч)}}{СА} \cdot 100,$ де $\Pi_{з(ч)}$ – загальний прибуток підприємства за рік (весь прибуток, одержаний від усіх видів діяльності, до його оподаткування та розподілу) або чистий прибуток (після оподаткування), тис. грн.; $СА$ – середньорічна вартість активів за річним балансом, тис. грн.
Рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$)	$P_{вк} = \frac{\Pi_ч}{K_в} \cdot 100,$ де $K_в$ – власний капітал підприємства.
Рентабельність акціонерного капіталу ($P_{ак}$)	$P_{ак} = \frac{\Pi_ч}{K_{ст}} \cdot 100,$ де $K_{ст}$ – статутний капітал (номінальна вартість проданих акцій).
Рентабельність продукції ($P_{пр}$)	$P_{пр} = \frac{\Pi_p}{BC + BA + BЗ} \cdot 100 = \frac{\Pi_p}{C_{pn}} \cdot 100,$ Π_p – прибуток від реалізації продукції за рік, тис. грн.; BC – виробнича собівартість продукції, тис. грн.; BA – адміністративні витрати, тис. грн.; $BЗ$ – витрати на збут продукції, тис. грн.; C_{pn} – собівартість реалізованої продукції, тис. грн.
Рентабельність і-го виду продукції (P_i)	$P_i = \frac{B_i - (BC_i + BA_i + BЗ_i)}{BC_i + BA_i + BЗ_i} \cdot 100 = \frac{Ц_i - C_i}{C_i} \cdot 100,$ де B_i – виручка від реалізації і-го виду продукції, тис. грн.; BC_i – виробнича собівартість конкретного виду продукції, тис. грн.; BA_i – розподілені адміністративні витрати на певний вид продукції, тис. грн.; $BЗ_i$ – розподілені витрати на збут певного виду продукції, тис. грн.; $Ц_i, C_i$ – відповідно оптова ціна та повна собівартість і-го виробу, грн.
Рентабельність продажу продукції або обороту ($P_{пр}$)	$P_{пр} = \frac{\Pi_p}{РП} \cdot 100,$ де Π_p – прибуток підприємства від реалізації продукції, тис. грн.; $РП$ – обсяг реалізованої продукції, тис. грн.
Валова рентабельність основної діяльності ($P_{в.осн}$)	$P_{в.осн} = \frac{\Pi_в}{C_{pn}} \cdot 100,$ де $\Pi_в$ – валовий прибуток, тис. грн.; C_{pn} – собівартість реалізованої продукції, тис. грн.
Рентабельність операційної діяльності ($P_{од}$)	$P_{од} = \frac{\Pi_{од}}{ОВ} \cdot 100,$ де $\Pi_{од}$ – прибуток від операційної діяльності, тис. грн.; $ОВ$ – операційні витрати, тис. грн.

Продовження табл. А.1

1	2
Рентабельність звичайної діяльності ($P_{зд}$)	$P_{зд} = \frac{П_{зд}}{ОВ} \cdot 100,$ де $П_{зд}$ – прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.; $ОВ$ – операційні витрати, тис. грн.
Рентабельність господарської діяльності:	а) для загальної оцінки ефективності підприємницької діяльності: $P_{зд} = \frac{П_{зд}}{ОВ} \cdot 100,$ де $П_{зд}$ – прибуток від господарської діяльності, тис. грн.; $ОВ$ – операційні витрати, тис. грн. б) щодо оцінки ефективності підприємницької діяльності для власника: $P_{зд} = \frac{П_ч}{ОВ} \cdot 100,$ де $П_ч$ – чистий прибуток від господарської діяльності, тис. грн.; $ОВ$ – операційні витрати тис. грн.
Рентабельність виробництва загальна ($P_{в.заг}$), розрахункова ($P_{в.розр}$)	$P_{в.заг} = \frac{П_з}{\Phi_{сер} + H_{об}} \cdot 100; P_{в.розр} = \frac{П_ч}{\Phi_{сер} + H_{об}} \cdot 100,$ $П_з$ – загальний (балансовий) прибуток підприємства, тис. грн.; $\Phi_{сер}$, $H_{об}$ – відповідно середньорічна вартість основних фондів та середній залишок нормованих оборотних коштів, тис. грн.; $П_ч$ – чистий прибуток підприємства, тис. грн.